

NR 4 1999

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE

HALLAND

OCH

BLEKINGE

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

F.d. länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, redaktör
I:c arkivarie Göran Larsson, Lund
Docent Sten Skansjö, Lund
Professor Anna Christina Ulfspärre, Lund

Innehåll

	Sid.
Bertil Ejder: Kring Åsum-stenen, Absalon och Helge å	1
Thomas Høvsgaard: Dødsfælde eller fritidshus?	
Gensyn med Glimmingehus	10
Bengt I. Lindskog: Linné som läkare	18

Kring Åsum-stenen, Absalon och Helge å

Av Bertil Ejder

Pedellgatan 14 E, Lund

Nordöstra delen av Skåne har inte många runminnesmärken att uppvisa. Det ståtliga verket Danmarks Runeindskrifter (DR) upptager endast fem inskrifter, de flesta anbragta på lösföremål eller/och numera försvunna. Förhållandet har i senare tid, efter DR:s tillkomst, såtillvida ändrats som flera nya ristningar har påträffats och blivit vetenskapligt behandlade. Bland dem märks den högtintressanta s.k. Elleköpings-stenen¹ i den gamla Ripa socken söder om Åhus, sedan länge inkorporerad med Åhus. Vidare – helt nyligen – en inskrift i Färlöv, längst söderut i Ö. Göinge härad.²

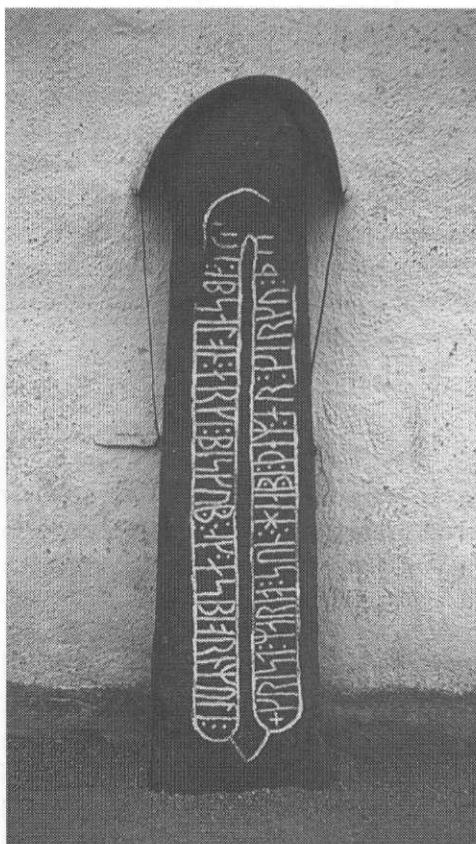
Dessa överträffar båda i ålder och i de flesta andra hänseenden den redan tidigt kända och i synnerhet förr många gånger omskrivna ståtliga stenen vid (numera i) (N.) Åsums kyrka, DR 347. Den sist nämnda fångar väl numera inte ofta intresset. (Den kallas dock i NE för »märkelig».) Ett skäl därtill är att den är så sen, enligt gängse och helt visst riktig åsikt från bortåt eller omkring år 1200. Se vidare nedan! Försöker man bortse från Bornholm med dess många kristna inskrifter, är detta rätt långt efter runristandets egentliga glansperiod.

Runstenen

Det finns anledning att ställa och söka besvara några frågor kring Åsum-stenen. Det finns nämligen ett antal omständigheter som hittills inte har diskuterats.

Själva stenen är enligt DR av »grovkornet mörkegrå granit». Som själv stammande från Åsums socken och intresserad av dess förflutna har jag förr ibland undrat, varifrån man väl en gång har fått denna höga, välformade sten. Kan den ha hämtats fjärran ifrån? Så sent som för ett par år sedan färdades jag emellertid från Åhus landsvägsledes över Hovby norrut mot Åsum och förundrade mig därvid över den mängd verkligt stora stenar av varierande form som låg liksom strödda i den mycket flacka terrängen längs delar av denna väg. Det synes inte osannolikt att runstenen har hämtats härifrån liksom också materialet till den till storleken rätt betydande kyrkan. En mineralogisk undersökning skulle vara av intresse.

Runstenen i Norra Åsum, numera i kyrkans vapenhus.
Foto av förf. omkring 1938.

Inskrift

Och så till inskriften. Den lyder:

+ **krist** : **mario** : **sun** : **hiapi** : **pem** : **ær** :
kirku : **p(e)x** -- **[g]lerp(o)** : **absalon** : **ærki** :
biskup : **ok** : **æsbjornmuli** :

Det vill säga: »Kristus, Marias son, hjälpe dem som byggde (eg.: gjorde) denna kyrka, ärkebiskop Absalon och Esbjörn Mule.»

De kolonliknande punktgrupperna utgör ordskillnadstecken. Om en viss noggrannhet vittnar användandet av icke mindre än tre punkter. Parenteser visar på utgivarnas kvalificerade gissningar. Klammer anger att tecken är försvunnet genom skada. Korset i textens början har ingen motsvarighet någon annanstans däri. Det är dock inte unikt bland runinskrifterna. Varför ordskillnadstecken saknas mellan **æsbjorn** och **muli** är osäkert.

Stenen och därmed ristningen är skadad i toppen, i övrigt är det hela välbevarat. Skadorna i fråga beror på regn o.d. med åtföljande vittring, kanske genom frostsprängning. Stenens tidigast kända placering var mindre skyddad: i ett stengärde kring kyrkogården norr om kyrkan. Senare stod den vid kyrkans västsida, vid ingången genom tornet, där den skyddades av ett litet enkelt plåttak. Numera har den plats inne i vapenhuset.

Ordförklaringar

krist

Namnet **Krist(us)**, med böjningsformer, uppträder i de medeltida danska runinskrifterna i flera skepnader. *Christus*, med latinskt *Ch-*, är inte påträffat. Med olika latinska ändelser, allt efter syntaxens krav, står däremot *Kristus*, *Kristi*, *Kristo* ett litet antal gånger. Anpassade till nordiskt böjningsskick är nominativ *kristr* och dativ *kriste*. Den svenska Äldre Västgötalagens kyrkobalk börjar sålunda »Kristær ær fyrsti i laghum warum». For-

men *kristr* i nordiska runinskrifter skall ses som ett utslag av strävan efter grammatisk korrekthet. Några gånger nyttjas formen *krist*, så just i Åsumristningen. – Det ursprungliga *Kristus* skall i den äldsta tyskan mycket tidigt ha förlorat sitt *-us*.³ Den längre formen återuppstår enligt samma auktoritet först på 1400-talet och dominerar framöver i de tryckta böckerna. De utgör citat från (latin)bibeln och därav direkt beroende litteratur. Och kristendomen med sin terminologi kom till Norden genom tyska (och engelska) missionärer. Överensstämmelser i behandling av det heliga namnet har nog denna bakgrund också här. På analogt sätt skall väl förstås de fåtaliga sena danska runristade formerna på *-us* i sitt förhållande till det avkortade *Krist*.

mario sun

Varför betonas det att Kristus är Marias son? Uttrycket synes i all sin enkelhet vara unikt för tiden. Och det har här helt visst en uppgift, om också av ett alldeles särskilt slag. Sakligt sett är upplysningen överflödig, och betydelsemässigt närstående uttryck som »Guds moder» är inte alls ovanliga (se förteckning i DR II: 991 f.). Men det förefaller som om det sålunda varierade uttrycket på Åsum-stenen har ett annat, bestämt syfte, dock icke innehållsligt.

Jag menar att vid formuleringen en stilistisk jämviktsprincip har gjort sig gällande. Sista delen av inskriften, uppgiften om stenresarnas identitet (se nedan), är lång och tung. I synnerhet det självmedvetna och pompösa »ärkebiskop» drar uppmärksamheten till sig. »Kristus, Marias son» behövs därför av två skäl. Det balanserar prosodiskt upp periodens hela tunga slut, och det utgör en motsvarighet till prelatens självmedvetna epit. Uteslut »Marias son», och inskriften haltar och kantrar!

Om namnet *Maria* vågar man tro, att det vid tiden för ristningens tillkomst traditions-

enligt har uttalats med trycket på andra stavelsen: *María*, genitiv *Marío*. Ordet är ett bland de s.k. »nomina sacra», heliga ord, vilka ofta har trotsat de i talspråk normala ljudutvecklingarna. – Om *Maria* har det bl.a. sagts: »Den heliga jungfruns namn kunde under medeltiden knappast brukas som dopnamn» (R. Otterbjörk, Svenska förnamn). Uttalandet gäller svenska men kan nog överföras till att avse danska. (En tillbakadragning av accenten enligt vanligt skick ligger däremot till grund för den folkliga namnformen *Marja*, väl också *Maja*.) Det konservativa uttalet *María* ger dessutom i vår text den bästa rytmen, en icke oviktig sak i en monumental-inskrift.

hiapi

Den i övrigt ytterst regelbundna och sobra ristningen företer ett par till synes oregel-mässiga detaljer, vilka trots att stenen är väl-känd hittills inte har diskuterats. En sådan är formen av verbet »hjälpa», pres.konj. »hjälpe»: **hiapi**.

Kanske rör det sig om en banal felristning. I DR talar utgivaren E(rik) M(oltke) om »sjuskeri». Det är möjligt, att ristarens uppmärksamhet har löpt i förväg, före handens arbete, riktad på den svårare runan för *p*. Denna utgöres av ett *b* med dess två mindre bågar över varandra och med punkter inuti bå-garna: **B**. Båda tecknen, det för *l* och det för *p*, börjar med en rak huvudstav: *l*, vilka så att säga har kunnat förväxlas.

På liknande sätt skulle man kanske kunna betrakta stavningen *kirku* för väntat *kirkiu* längre fram i texten, med den av oss väntade teckenföljden *l + ð*.

Ett annat, ytligt sett lättare betraktelsesätt framföres i DR: »Formerne uden *l* skyldes rimeligvis forkortet skrivemåde, jfr *Ude-ladelse*. Under detta uppslagsord (II: 1047) räknas det med »arbejdsbesparelse». Resone-mangen övertygar inte. – Det kunde tilläggas,

att *hiabi* finns en gång från Bornholm, på en skadad gammal ristning från Vester Marie («8», DR nr 385); dessutom finns det ett *habi* och ett *hiab*. Antalet korrekta former med *l* är mycket stort.

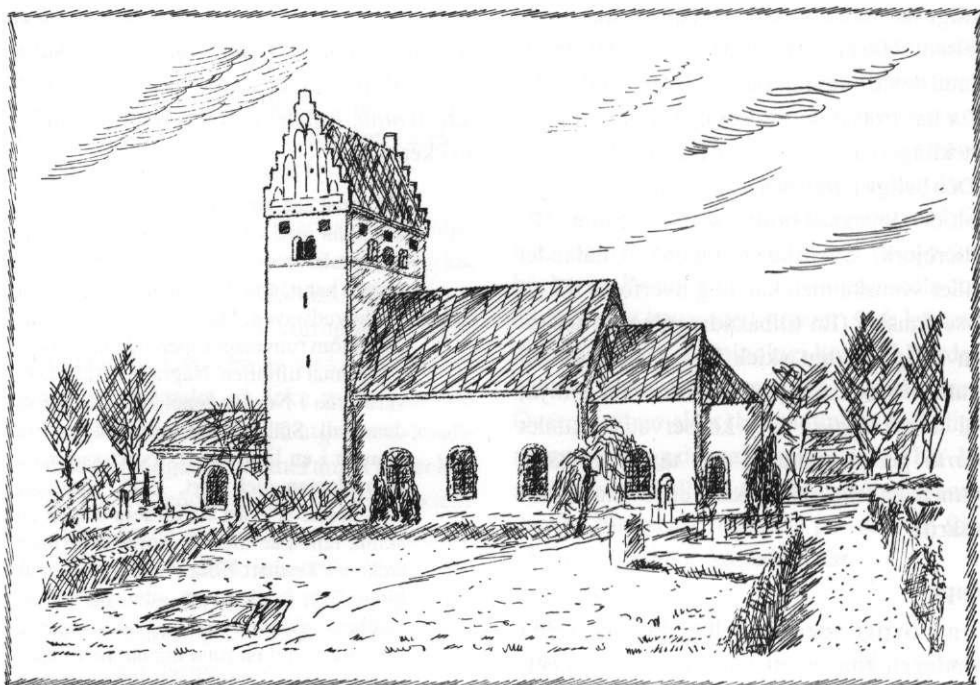
Ett annat sätt att se på denna företeelse är att räkna med s.k. binderunor. Om binde-runor talar man, då intill varandra stående tecken har någon del gemensam, i synner-het huvudstaven. Med dylika fenomen har man inom runvetenskapen räknat i ett icke ringa antal tillfällen. Några av de äldsta in-skrifterna i Norden innehåller kanske så-dana fall. Ställena har granskats av Erik Noreen i en liten skrift, tryckt samma år som Noreen gick bort, 1946. Uppslaget som helhet är svårt att värdera och de en-skilda fallen än mer så. Noreens levnads-tecknare Lennart Elmevik talar i Svenskt biografiskt lexikon om »den djärva och svårbevisade men beaktansvärda tesen att i urnordisk tid en runa kunnat helt inskri-vas i en annan.» Någon genomgång av hela det väldiga runmaterialet i denna anda är veterligen inte gjord. I förbigående kunde erinras om att dubbelteckning av lång kon-sonant är mycket sällsynt (DR II: 896), medan »binderunor» är rätt vanliga i de danska medeltida inskrifterna (a.a. II: 784); utgivarna räknar dock inte med sådana i Åsum-inskriften). – Faktiskt vore det möjligt att räkna med »inskrifna» runor i både *hia(l)pi* och *kirk(i)o*.

þem ær

De två små orden **þem ær** »dem som» kräver inte många kommentarer. **þem** är dativ, be-tingad av verbformen *hia(l)pi*. Och **ær** är ti-dens vanligaste relativord, först kring mitten av 1200-talet efter hand avlöst av *sum/som* (Lindblad s. 110).

kirku

Formen **kirku** har som ovan nämnts givit upphov till språkliga överväganden. Kan den bilda underlag för en åsikt att det äldre, språk-historiskt motiverade *kirkiu* med *-iu* redan här, år 1192 eller så omkring, skulle vara på

Norra Åsums kyrka från sydöst. Teckning av förf. 1931 eller 1932.

väg att ge vika för det senare *kirku*, upphovet till det ännu senare danska *kirke*? Saken kan synas obetydlig men är för specialisten av intresse. De äldsta säkra exemplen på den antydda företeelsen, *-iu* utvecklat till *-u*, är ett stycke yngre än detta runristade ord. Vore nu detta helt odisputabelt, kunde man rycka gränsen för den företeelse det representerar tillbaka inte så lite.

gerþ(o) »byggde»

Oss nutidsmänniskor synes uttrycket »*göra* en kyrka» vara åtminstone påfallande. Också har somliga av dem som har sysslat med Åsum-inskriften stillatigande använt »byggde» i stället för det i inskriften faktiskt nyttjade »gjorde». Numera *bygger* man ju en kyrka, eller ett hus över huvud taget. Knappast kan man använda *göra* ens om man också räknar med inventarierna i anläggningen, något som

det i de äldsta kyrkorna för övrigt var sparsamt med.

Mina efterforskningar i litteraturen rörande denna detalj har varit förgäves, med ett fåtal undantag. I Fritzners fornvästnordiska ordbok står sålunda samlade de hithörande uttrycken *göra hús*, *göra kirkju* (!), *göra naust* »båthus», *göra stofu* »stuga». Kanske man i sammanhanget också kunde nämna *göra bú* »sätta bo» och *göra upp* »bygga, uppföra». Söderwalls fornsvenska ordbok har exemplen *göra... palacium* och *eet torn...ther resa* (»jättar») *giordho mz sina händer*. Från medeltidsdanska är sparsamt belagt uttrycket *gøre op* »opbygge (en kirke)» (Kalkar). – I Ordbog over det danske sprog, Svenska akademiens ordbok, de finlandssvenska ordböckerna samt Norsk Riksmålsordbok har jag inte kunnat finna exempel på »göra en kyrka» eller över huvud »göra ett hus».

Allt som allt synes verbet *göra* i förbindelse med ord avseende en byggnad numera vara – ehuru vanligtvis fullt begripligt – mer eller mindre föråldrat i de nordiska skriftspråken.

absalon ærki biskup

En viktig fråga inför detta i sitt slag ståtliga monument är av saklig art: Vad hade väl den store Absalon med denna trakt och denna kyrkobyggnad att göra?

Det är självklart att den mäktigaste mannen i sin tids Danmark, kungarna inte undantagna, inte har deltagit i byggnadsarbetet. Detta måste för övrigt ha pågått åtskillig tid. NE föreslår 1180–1200 som tillkomstperiod. Hur länge man i själva verket höll på med företaget är oss okänt.

Kungarna i den tidens Danmark var inga starka regenter. De var nära släkt med varandra men bekrigade ofta varandra häftigt, och de avlöste varandra i rask följd. Också ryms många av deras korta regeringstider inom det tolfte århundradet. Om denna svåra tid i Danmarks historia, se av mer allmäntillgängliga framställningar t.ex. Ingvar Andersson, Skånes historia I och Hal Koch i Danmarks historie bind 3 (1962).

Spåren efter Absalon här borta i nordöstliga delen av det dåvarande danska landet är fler än man kanske vanligen tänker på. Det erinras om att Absalon var personligen närvarande vid invigningen den 26 oktober 1192 av den då nybyggda kyrkan i (numera Västra) Göinge härad, 23 km rakt norr om Åsum. Hur kom han väl dit? frågar man sig. Gumlösa kyrka, anmärkningsvärt nog av tegel, står i ett ofta omskrivet nära förhållande till Sorø på Själland. Den säges vara byggd av eller under ledning av munkar från Sorø cistercienserkloster. Sorø spelar för övrigt en central roll i Absalons historia. Han har bl.a. fått sitt sista vilorum där. – Vi vet vidare att ärkebiskop Absalon under det slutande 1100-talet rådde över den allra största delen av Bornholm där ute i Östersjön. Bornholm ligger endast knappa fyra mil från sydöstra Skåne, och det är sammanhängande vattenväg från Bornholm och större delen av sträckan upp till Gumlösa. Åsum ligger just vid denna samfärdsled, bestående av först havet, sedan Helge å med dess utvidgningar. Ända till Torsebro med dess fall var det möjligt att segla.

I DR upptages som nr 405 den bornholmska runsten som kallas Klemensker nr 7. Den

Absalon. Staty på Højbro Plads i København.

dateras av runologerna till »Förmiddelalder (oldda.) el. Middelalder (æmda.)». Stenen är sönderslagen och mycket defekt, men jämte Åsum-stenen är den den enda danska som upptager ordet »ärkebiskop». ⁴ En gissning att den bornholmska Klemensker nr 7 står i något förhållande till Absalon måste anses tillåtlig. Det har inte funnits så många ärkebiskopar i Danmark intill eller under denna tid. Ämbetet inrättades först 1103/04. Och ärkebiskoparnas nära förhållande till Bornholm stammar från konung Sven Grates tid († 1157). Det är i sammanhanget viktigt att den lundensiske ärkebiskopen hade fäste, i mer än en bemärkelse, vid mynningen av Helge å, i Åos. Med olika utgångspunkter har flera lärda kommit till slutsatsen att det äldsta slottet i Åhus tillkom 1148 eller mycket nära. Omständigheterna därkring har de noggrant redovisat i boken med den talande titeln »800 år i Åhus» (se litt.fört.). Denna borg stod femtio år senare också under Absalons kommando. Åhus utgör nyckeln till ett vattenrike, vilket som nämnts sträcker sig därifrån upp till åns nedersta fall i Torsebro.

Den diskuterade runstenen nr 405 skulle i kraft av sin vetenskapliga datering emellertid i stället kunna ha burit namnet på ärkebiskop Eskil, Absalons närmaste företrädare.

En berättigad fråga vore: Varför har ingen runristad sten rests i Gumlösa, målet för Absalons expedition? Inga som helst underrättelser om någon sådan, äldre eller nyare, föreligger. Svaret är tvåfaldigt. Dels är Gumlösa kyrka en utpräglat kristen skapelse utan anknytning till landets äldre världsliga historia. Dels – och detta är viktigt – synes kyrkbygget och stenresandet i Åsum vittna om fosterländska associationer, vilka Gumlösa helt saknar. Man stärkes i sin tro att Knut den stores berömda sjöslag 1025 eller 1026 mot den norske och den danske konungen har anknytning till just bygden vid Åsum. Dess kyrka kan inför en sen eftervärld markera

platsen för begravningen av de fallna i slaget i Helge å.

Så mycket om ärkebiskop Absalons befattning med Åsum-stenen. Återstår Esbjörn Mule.

æsbjörnmuli

Æsbjorn, Esbern, Esbjörn m.fl. namnformer är synnerligen väl känt från olika delar av Norden. Inte minst är det välbetygat från Öst-Danmark. I Sverige är det välbelagt, varom bl.a. en mängd *Esbjörnstorp* i Västergötland vittnar. ⁵ Modernare danska former är *Esber(n)*, *Esper* och dylikt. Det är tämligen oanvändbart för lokalisering.

Man har nog hittills gjort det alltför lätt för sig i fråga om Esbjörn Mule.

Mule ser ut att vara identiskt med det sentida ordet *mule*, hos vissa större fyrfota djur »mun, nosspets»; »om munnen l. munpartiet på en människa» (SAOB). En sådan identifiering hjälper dock inte långt. ⁶ En energisk undersökning på huvudsakligen historisk grundval är gjord av Chr. Olofson i uppsatsen »Vem var Esbjörn Mule?» Den går ut på att denne skulle ha varit en stenmästare, möjlig att spåra på flera håll i provinsen. Troligen är artikelns resultat oantagligt.

I alla tider har människor givit varandra namn eller vedernamn efter deras utseende. Exempel från Nordens forntid är *blåtand*, *hårfager* (på originalspråket *hlúfa*), *hållägg* »högben», *hangikjöptr* »hängkäft», *gráfeldarmúli* »gråfällsmule» och många fler. En del dylika namn, troligen av låg social status, är bevarade i vissa typer av allmänt förekommande, i synnerhet smärre bebyggelsenamn ⁷ och endast där.

Besläktade med *mule* är en lång rad ord, varvid det nästan hela tiden är ovisst om ordet betyder »mun» eller »näsa», eventuellt båda delarna. Det är minst sagt svårt att på åttahundra års avstånd ha någon mening om hur en troligen aldrig avbildad person med

(bi)namnet *Mule* såg ut i ansiktet. Dessutom är det högst möjligt att ett sådant binamn är v d e s inom en släkt av individer med kanske ofta högst ordinar utseende. Jämför det senare inofficiella släktnamnet *Krognos*.

Rent grafiskt märkes att namnet på denne Absalons medarbetare skrivs utan skilletecken mellan dopnamn och binamn: *æsbjornmuli*. Det är det enda ställe i denna inskrift där ett väntat skilletecken fattas. Orsaken är dunkel.

För att kunna studera namnet (ordet) *mule* i dess sammanhang bättre än de kortfattade uppgifterna i DGP medger, har jag bl.a. slagit upp samtliga de ställen i DD där det förekommer. Man fäster sig vid att det i en stor del av fallen rör sig om adelsfolk eller åtminstone högt uppsatta personer. Antingen – och oftast – anges vederbörande som »miles», riddare, eller också förekommer deras namn i uppräknings tillsammans med personer av annan hög samhällsställning. En namnbärare är sålunda kungens »camerarius», skattnästare. »Armifer», väpnare förekommer också. – Som adelsnamn är *Mule* fullt säkrat först från senare tid. Kanske har en nobilisering skett längre fram. DGP meddelar att namnet bäres av icke mindre än sex släkter. Somliga ställen är emellertid påfallande. Sålunda finner man ett par gånger att det efter ett dopnamn står »dictus Mule». Ett sådant *Mule* är möjligtvis men inte utan vidare identiskt med det senare adelsnamnet. Det kan kanske också vara appellativet *mule*, använt som binamn om ofrälse personer. Det är i så fall karakteriserande: »han med mulen» (jfr ovan). Särskilt smickrande kan ett sådant binamn knappast ha varit. Fritzners ordbok har exempel på paralleller som *trjóna* f. »tryne, Snude» = *trýni* på en orm, och *trýni* n. på en hund och på en björn. (Specialiseringen i riksspråken till svin tycks vara senare.) Omfattande och lärrika exempelsamlingar på bruket av *tryne* finns i ODS.

Men om Esbjörns binamn medförde de mindre gentila associationer som man möjligtvis bör räkna med, varför sattes detta binamn då ut? Skälet torde vara ett av följande, kanske båda:

1. *Esbjörn* var ett ytterst vanligt namn. DGP:s uppräknings fyller fem spalter med bärare därav. Bland de sålunda förtecknade från äldre tid finns det åtskilliga med hög samhällsställning. Var avsikten att socialt placera en bestämd Esbjörn, var ett uttryck som »dictus Muli» utmärkt.

2. Uttrycket *Æsbiorn Muli* bildar en god rytmisk avslutning på Åsum-stenens text. Ovan har skäl givits för att inledningens formulering *Krist Mario sun* har en dylik uppgift. Annars blir det ett tvärstopp i rytmen. Denna är för övrigt starkt betingad av ordet »ärkebiskop». Och detta har varit oundvikligt. Ett *Absalon* och *Esbjörn* skulle ha varit alltför lite upplysande och för sin tid otillbörligt demokratiskt. I själva verket är det faktiskt Absalon med sin imponerande titel som är huvudfiguren i stenens text.

Av intresse i sammanhanget är det dokument av 1201 som utgör Absalons testamente från hans dödsår, bevarat i avskrift från senare medeltiden och tryckt i DD 1: 4 som nr 32. Som det första av testamentsvittnena står Absalons broder, riddaren Esbern (Snare). I denna handling förekommer långt ner i förteckningen Esbern Mule som mottagare av ett harnesk (lorica). Vi skall nog inte föreställa oss detta harnesk såsom en enkel produkt från någon bysmed. Ett så enkelt stycke lösöre skulle inte ha upptagits i detta förnämliga testamente. Det kan snarare antagas ha varit ett praktstycke, värdigt att bäras av en framstående testamentstagare. Jag föreslår att uppfatta Esbern Mule som Absalons följeslagare i Åsum. En gissning är att han vid detta liksom kanske vid andra tillfällen anförde en skyddstrupp, ett livgarde i ordets egentliga

mening, som i tider som dessa var helt nödvändig på en längre resa. Dessutom kan Esbern naturligtvis ha varit Absalons personlige vän och förtroende. Åt en sådan man har ett utsökt harnesk varit en passande testamentarisk gåva.

Arkaiserande runbruk

Stenen i Åsum bär en av de yngsta runinskrifterna i Danmark. Den kan sättas i ett visst samband med en något äldre på Bornholm. Den är auktoriserad av eller snarare utförd på order av Absalon, Danmarks mäktigaste man under årtiondena före år 1200. Vid denna tid måste bruket av runor betecknas som arkaiserande.

Det är frestande att i sammanhanget nämna den märkliga äldsta bevarade handskriften av Skånelagen, som är skriven med runor, visserligen först från slutet av 1200-talet eller tiden omkring 1300. Denna är inte original utan en avskrift genom flera led av en äldre, förlorad, som sattes till början av 1200-talet (Hal Koch). Huruvida Absalon har eller kan ha haft med den sistnämnda att göra är inte känt. Men med avseende på själva skriften är det samma anda som röjer sig i samtliga de nämnda minnesmärkena.

Sammanfattning

1. Stenen kan kanske vara hämtad i grannskapet, liksom också stenarna i själva kyrkbyggnaden.
2. Själva ristningen är väldisponerad och omsorgsfullt utförd. Ett par fall av möjligen felande tecken diskuteras.
3. Språket. Åtminstone ett fall av ålderdomligt (numera obrukligt) ordval (»gjorde») förekommer. Ordställningen vid titel (»ärkebiskop») är gammaldags. En strävan efter rytmsk stilisering kan iakttagas.

4. Personer nämnda på stenen. Absalon, Danmarks ärkebiskop och samtidigt dess politiskt ledande man under sista fjärdedelen av 1100-talet, är huvudpersonen. Den andre, Æsbjørn Mule, har inte kunnat definitivt inringas men har sannolikt varit en framstående medhjälpare till Absalon, möjligen med militära uppgifter.

5. Historiskt. Åsum-stenen har rests och/eller invigts i samband med en Absalons resa, troligen från Bornholm över Åhus till Gumlösa i Göinge. Årtalet 1192 är säkert i fråga om Gumlösa. Resan var samtidigt en pilgrimsfärd i Knut den stores spår.

6. Måhända kan det besynnerliga förhållandet att det äldsta exemplaret av Skånelagen är skriven med runor sättas in som led i en arkaiserande strömning, som med olika slags spår kan iakttagas från Bornholm och norröver i Skåne.

Noter

¹ Benämningen »Elleköpinge-stenen», först nyttjad av L. Cnattingius i Ale nr 3 1965, talar kanske till fantasien och minnet. Och den har numera vunnit hävd. Egentligen hade »Ripa-stenen» varit bättre, i det att namnet och bebyggelsen Elleköpinge torde vara betydligt yngre än Ripa och ha en speciell bakgrund. Till råga på allt är det numera i stort sett försvunnet utom i historiska sammanhang.

² Någon tolkning av denna helt visst mycket tidiga ristning har i skrivande stund ännu inte publicerats.

³ Bach I § 117.

⁴ Inte heller i Sverige går runristandets och ärkebiskoparnas tid nämnvärt in på varandra. Enda exemplet i det som hittills publicerats finns i Gothems kyrka på Gotland (Gotl. runskrift 2 nr 158). Nött och svårläst tillåter stenen likväl möjligen en tidfästning till 1303–25.

⁵ Hit hör också det lätt maskerade ortnamnet *Essborrarp*, Rya socken, N. Åsbo hd i Skåne, skrivet *Essbørnerupp* i Helsingborgs läns mantal 1596.

⁶ Den fornsvenska ordboken uppvisar ett antal ord sammansatta med *mule*: *muladrykker* 'stor klunk', *fila mule* 'elefantsnabel', *kalvamule* som tillnamn på en person, *kolmule* om en torskart med svart mun.

⁷ Se O. Rygh, *Norske Gaardnavne*, Indledning och passim.

Litteratur och förkortningar

Ale = Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge. Utg. av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (och Landsarkivet i Lund). Lund 1961–.

Andersson, Ingvar, Skånes historia till Saxo och Skånelagen. Stockholm 1947.

— Åhus historia. Problem och huvudlinjer. I: 800 år i Åhus.

Andersson, Thorsten, Ärkebiskopsborgens byggnadshistoria. I: 800 år i Åhus.

Bach = Bach, Adolf, Deutsche Namenkunde 1: 1–2. 2. Aufl. Heidelberg 1952–53.

Callmer, Chr., Gumlösa kyrkas invigningsår. 1941.

GdaGr = Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik. 1–. København 1928–.

DAL = Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund.

Danmarks Historie, under redaktion af John Danstrup og Hal Koch. Bind 3, Kongemagt og Kirke 1060–1241, af Hal Koch. København 1963.

DGP = G. Knudsen og M. Kristensen, under medv. af R. Hornby, Danmarks Gamle Personnavne, I: 1–2, II: 1–2. København 1936–64.

DR = Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. I. Text, II. Atlas. Kp 1941–42.

Föreningen Gamla Christianstads Årsskrift. Nr 12, Kristianstad 1959.

Gotlands runinskrifter (Sveriges runinskrifter, 12). 2. Stockholm 1978.

Kalkar, O., Ordbog til det ældre danske Sprog. I–IV. København 1881–1907. V. Tillæg og rettelser. 1908–18.

Lindblad, Gustaf, Relativ satsfogning i de nordiske forn-språken. Lundastudier i nordisk språkvetenskap ... 1. Lund 1943.

NE = Nationalencyklopedien. Höganäs 1989–96.

Noreen, E., Några urnordiska inskrifter. I: Arkiv för nordisk filologi. Bd 60. Lund 1946.

Norsk riksmålsordbok I–II. Oslo 1937–57.

ODS = Ordbog over det danske Sprog. 1–28. København 1919–1956.

Otterbjörk, R., Svenska förmamn. Skr. utg. av Nämnden för svensk språkvård. 29. Stockholm 1964.

Rygh, O. m.fl., Norske Gaardnavne, Indl., 1–19. Kristiania 1897–1924. Register Oslo 1936.

Salberger, Evert, Elleköpingsstenen. I: Gälds härads hembygdsförenings årsbok 1984.

Sandblad, Nils Gösta, Stadsbyggnadshistoriska kommentarer till en historisk revy. I: 800 år i Åhus.

Sdw = K.F. Söderwall, Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket. I–II: 2, Suppl. 1–2. Lund 1884–1973.

SAOB = Svenska Akademiens ordbok. Lund 1893–.

Äldre Västgötalagen, utg. av C. J. Schlyter, B. Sjöros m.fl.

800 år i Åhus. Utg. i anledning av Åhus 800-årsjubileum 1949. Kristianstad 1949.

Dødsfælde eller fritidshus?

Gensyn med Glimmingehus

Af cand.mag. Thomas Høvsgaard

Sønderborg, Danmark

Den smukke og dramatiske borg Glimmingehus i Skåne er nok Nordens mest kendte. Ikke uden grund, for stedets bevaringsgrad er unik, og for en historisk interesseret besøgende er huset utroligt atmosfærefyldt.

Glimmingehus tilhører første generation af de såkaldte herreborge. En byggeform, som så dagens lys i Norden i 1400-årenes sidste femogtyve år og fortsatte cirka hundrede år herefter. Bollerup, Glimmingehus, Örup og Lillö i Skåne, Borreby på Sjælland og Hesselagergård, Rygård, Ørbæklunde og Egeskov på Fyn var alle eksempler herpå. Alle forskellige, men alligevel med fælles træk.

Formålet med borgen

Glimmingehus blev bygget af lensmanden på Gotland, rigsadmiral Jens Holgersen Ulfstand, i perioden 1499–1505 og er i dag den bedst og mest oprindeligt bevarede af disse herreborge. Ja, man kan sige, at Glimmingehus er arketyperen herpå. Alligevel har der altid været splid om herreborgene og ikke mindst Glimmingehus' funktion.

Om det oprindelige formål med denne borg er meningerne yderst delte. Museumsintendant Gustaf Åberg mener, at Glimmingehus for eventuelle angribere må have fremstået som en »ufremkommelig dødsfælde.«¹ I den modsatte ende af skalaen siger Rikke A. Olsen om Glimmingehus: »Det lille hus i Skåne ligner mest et stykke legetøj, ridderromantisk kunne man sige og ihvertfald er det en anakronisme. Det er sikkert fuldt bevidst, og måske var Glimmingehus en slags fritidshus, hvor den mægtige lensmand kunne føle sig som en ridder af den gamle skole og minde omegnen om, hvem han var.«²

Grunden til, at forskere kan mene, at herreborgsbyggeriet skulle begrundes i ren romantik, skal søges i den våbenteknologiske udvikling i senmiddelalderen. Fra at have

været et våben, der larmede mere end det gjorde skade, blev kanonen i første halvdel af 1500-årene så effektiv og kraftig, at borgene for alvor kom i fare, når de blev angrebet. Kanonens udvikling stillede helt nye og drastiske krav til borgene, for eksempel kæmpe jordvolde og bastioner, der både kunne holde kanonerne på afstand og opfange eventuelle kanonkugler. I en sådan situation ville herreborgene ikke have en chance på trods af deres drabeligt udseende skydeskår, faldgitter og skoldehuller. De manglede simpelthen jordværker, og selvom de havde voldgrave, var disse slet ikke brede nok til at holde fjendtlige kanonkugler på behørig afstand. Derfor, mener en del forskere, er disse herreborge skabt af en adel, for hvilken ridderromantiske drømmerier blev omsat i tunge, imponante stenbygninger.

Dødsfælde eller fritidshus? Herreborgene og ikke mindst Glimmingehus' funktion har altid været omstridt. Og nogen endelig løsning på spørgsmålet har der aldrig været. Jeg vil i det følgende gennemgå Glimmingehus' forsvarsforanstaltninger for at forsøge at danne et klarere billede af det hus, der kan efterlade så forskellige meninger om sin funktion og rolle.

Borgen set fra sydøst.
Sidelængen er tilføjet 1640
af Holger Rosenkrantz og
Lene Gyldenstjerne.

Forsvarsforanstaltninger

Udenfor

Glimmingehus ligger åbent på den flade slette i det smukke Österlen mellem Ystad og Simrishamn. Som så mange andre borge har den tidligere ligget i et sumpet område. Det kan være svært at forestille sig i vore dage, hvor dræning og generel sænkning af grundvandspejlet har gjort mose- og sumpområderne omkring borgen til landbrugsjorder. I dag ses endnu den bevarede, stensatte voldgrav, som omkranser den firkantede borgbanke. Den store borgbygning udgør den sydlige fløj i et firfløjet anlæg. De øvrige fløje er i dag lave teglstenslænger. Hverken højden eller drøjden

af disse bygninger skal man forestille sig meget anderledes på borgens opførelsestidspunkt.

Ser man på selve huset, er det for en moderne beskuer de massive murmasser, til-lukketheden og de små vinduer, der umiddelbart falder i øjnene. Sådan har en god del af borgene i senmiddelalderen set ud, før de i senere tider blev ombygget og blandt andet fik en moderne tids vinduer. Glimmingehus giver os dermed et indtryk af noget, som ellers ikke er bevaret.

Det er klart, at de få og små vinduer er et forsvarshensyn. Vinduesåbningerne sidder uregelmæssigt, og de fleste har været for-gitrede, alt sammen i et forsøg på at beskytte sig mod kasteskyts.

Er der få vinduer, er der færre døre. Faktisk er der kun een indgangsdør i hele det store hus. Dette faktum er vigtig for forståelsen af Glimmingehus' forsvarsværker, som for en stor del er bygget op herom, hvilket vi snart skal se. Ved kun at have een dør har man kunnet begrænse risikoen ved angreb og koncentrere forsvarsindsatsen eet sted. Men det har haft sin pris for husets daglige brug: Al færdsel ud og ind af det store hus er foregået igennem denne ene åbning på 2,00 gange 1,30 meter. Og når rigsadmiralen inviterede rigets fremmeste adelige til fest i den smukke sal på anden etage, måtte gæsterne benytte samme indgang som de karle og tyende, som var ved at gøre klar til fest.

En bindingsværksskarnap på den øverste etage samt en større åbning lige herunder har tjent et dobbelt formål: Til hverdag har den fungeret som vareelevator, der kunne betjenes fra karnappen på øverste etage, og den store åbning nedenunder anvendtes som varelem. I ufredstider kunne disse to åbninger, som sidder nøjagtig over indgangsdøren, bruges til at bestryge husets mure fra. Dermed kom karnappen til at fungere som de blynæser, som netop havde det formål, og som kendes fra europæisk borgbyggeri.

Hoveddøren sidder i muren i en højde af 1,5 meter over jorden, og en trappe fører i dag derop. Hvordan indgangspartiet så ud i hr. Jens' dage, vides ikke med sikkerhed, men der har været en god grund til at placere døren i mandshøjde. Den oprindelige hoveddør findes ikke mere, men det vides, at det var en svær egetræsdør, beklædt med kobber- og jernforstærkninger og med to skydeglugger, hvorfra en fremtrængende fjende kunne beskydes. (Se billede s. 15.)

Lad os gå ind

Lad os gå op ad trappen, passere den smalle døråbning og træde ind i den lille forstue. Her kan man se, at den kraftige hoveddør har kun-

net forbommes med ikke mindre end tre bomme. I loftet i det lille rum findes en lang, tynd revne, hvorfra et faldgitter har kunnet nedsænkes for at gøre vejen yderligere besværlig for indtrængende. På begge sider af hoveddøren går en trappe ned til henholdsvis køkken og folkestue i venstre side og forråds- og lagerrum i højre. Fra disse to kældertrapper har der været fine muligheder for at fange angribere i krydsild. Store lagerrum og en brønd i folkestuen var nyttige ved en eventuel belejring. En sidste døråbning findes i denne forstue. Det er trappen til første sal. Havde en angriber passeret hoveddørens forskellige fælder og ubehageligheder, kunne han nu storme op af denne trappe – og risikere at få kasteskyts eller varm beg i hovedet fra en åbning i hvælvet over trappen.

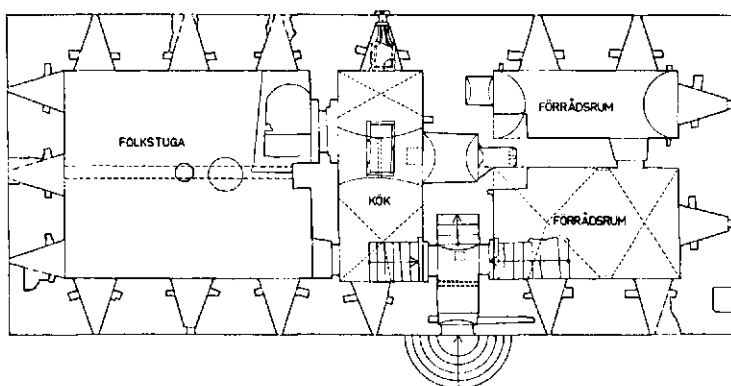
1. etage

Der er ingen fortsættelse af trappen fra 1. etages repos. Der findes kun een døråbning her, og den fører ind til borgstuens forrum. Denne dør kunne selvfølgelig blokeres, og huset er så viseligt indrettet, at medens angribere har forsøgt at vædre denne dør, har man fra skydeskår i væggen overfor samt fra et kastehul i loftet både kunnet beskyde og skolde sin fjende i dette baghold.

Jeg nævnte, at trappen ikke fortsatte opad, men endte på første sal. Der er her tale om en veritabel trappevending, hvor man – for at komme fra 1. etages trappe til dens fortsættelse mod 2. etage – må gå igennem borgstuens forrum og herefter ud i den lille mellemgang, der udover trappen til 2. etage også fører til en stue og et kammer. Dermed er en angriber nødt til at passere flere ekstra forhindringer for at komme længere end trappeposet på 1. etage. Et ganske snedigt træk, da trappeopgange og rumforbindelser ofte er borges svage punkter.

Lad os fra forrummet gå ind i selve borgstuen. Dette dejlige, og for Glimmingehus

Plan over kælderens.
Bemærk indgangsdøren
til højre på planen.
Efter opmåling af Sten
Anjou 1925.

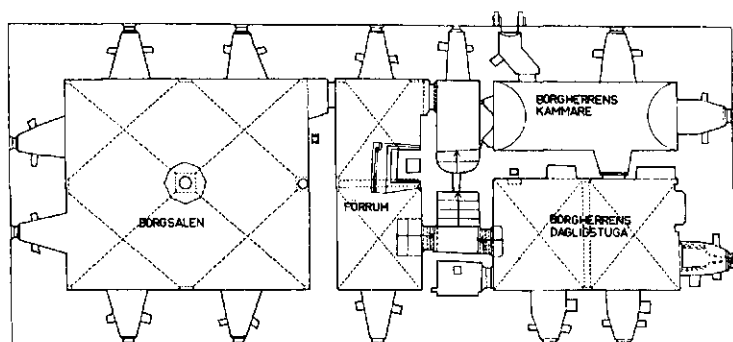

ganske lyse, rum indeholder en interessant detalje: Alle borgstuens seks vinduer har i deres karme ret kraftige huller siddende to og to overfor hinanden. Disse huller er vidnesbyrd om, at der i vinduesnicherne engang har siddet en kraftig træbjælke, som har tjent som rekylbjælke for datidens uhåndterlige skydevåben. Disse klodsede våben havde en kraftig tilbageslagskraft, når de blev affyret. Dette søgte man at løse ved at påsætte en jernhage på undersiden af løbet. Dermed var det muligt at hage sig fast på en murkrone eller en bjælke som her og derved undgå denne rekyl. Desuden bidrog støtten også til et mere præcist sigte. I borgens fire etager er der vidnesbyrd om disse rekylbjælker i stort set alle vinduesnicher; ialt i 63 vinduer eller glugger! Det har naturligvis ikke været meningen, at

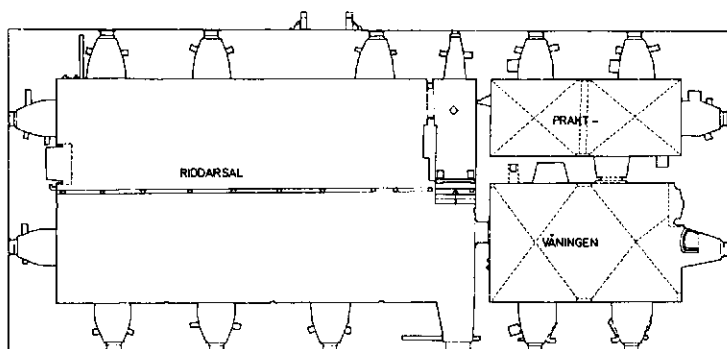
der har skulle stå skytter i dem alle samtidig, men derimod at man skulle kunne flytte rundt efter angriberens bevægelser.

Går vi over den lille mellemgang til stuen, findes der her en udgang til et ganske lille rum. Dette rum, som ligger just over hoveddøren og forstuen, har haft i hvert fald to formål: Herfra kunne faldgitteret hejses og sænkes. Ligeledes gav et hul i gulvet – i lighed med andre steder i borgen – mulighed for at kaste og hælde ubehagelige ting ned i hovedet på indtrængende.

I kammeret ved siden af stuen findes de tidligere omtalte skydehuller, som kunne true fjender på 1. sals repos. I kammeret har der på ydermuren hængt een af de såkaldte »hemmeligheder«, hvor man kunne forrette sin nødtørft. En smal gang fører gennem muren

Plan over første etage.
Efter opmåling af Sten
Anjou 1925.

Plan over anden etage.
Efter opmåling af Sten
Anjou 1925.

og derud. Denne gang har også kunnet blokeres med en bom – selv fra lokummet har man villet sikre sig mod indtrængende fjender!

2. etage

Går vi nu op ad trappen til anden etage, har vi igen på repositet et skydeskår fra etagens kammer, hvorfra man har kunnet beskyde fjenden. Også på denne etage er der kun een dør på afsatsen. Den fører ind til den store sal eller dansesalen, som den også kaldes. Der er tydelige spor efter, at denne store sal, som i indre mål er 9 meter bred og knap 17 meter lang, har været delt op i fire rum samt en korridor i syd. Dette har dog ikke været et oprindeligt arrangement: Da rigsadmiralen lod Glimmingehus bygge, var dette dansesalen.³ Her holdt man sine sammenkomster. I det hele taget er anden etage pragtetagen. Ud over den store sal rummer etagen også husets rigest udsmykkede rum. Det ligger i umiddelbar forlængelse af dansesalen. Man ved ikke præcis, hvilket formål rummet har haft. Måske har det, sammen med dets kammer, udgjort borgfruens værelser. Rummet indeholder flere fine stenhuggerarbejder: Blandt andet et madonnabillede og en fremstilling af Jesus på korset. Disse arbejder har bevirket, at man har diskuteret, om rummet kunne have fungeret som kapel. Men måske skal man lade være med altid at ville funktionsbestemme middel-

alderboligens rum. Efter det vi ved, kunne eet lokale have mange og forskelligartede funktioner. Det er slet ikke umuligt, at rummet kan have fungeret både som sove- og opholdsrum og borgkapel på samme tid.

Det er i den store dansesal, at den tidligere nævnte varelem findes. Ellers er de praktiske indretninger på denne repræsentationsetage få. Her har man gjort ekstra meget ud af at udsmykke men ikke så meget ud af forsvaret.

3. etage

Det gjorde man til gengæld på tredje og øverste etage, det såkaldte skytteloft. Til tredje etage kommer man af en ikke særlig repræsentabel trætrappe, som befinder sig inde i dansesalen. Sådanne skyttelofts kendes fra mange af middelalderens stenhuse og herreborge. Her udnyttede man blandt andet, at man havde en naturlig højdefordel overfor en fremtrængende fjende. På Glimmingehus stod man på skytteloftet mere end tolv meter over jordhøjde og kunne gøre livet ubehageligt for angribere. Oprindeligt var loftet indrettet med glugger til håndskydevåben, antageligt både armbrøst og bøsser. Men allerede i 1500-tallets første år fik etagen større muråbninger, så disse kunne fungere som kanonporte for mindre kanoner. Gulvet består på denne etage udelukkende af almindelige, kraftige fyrreplanker, så det er begrænset, hvor tunge »kanonpiecer« det har kunnet

bære. I 1676, da Skåne var blevet svensk, og Glimmingehus var på vej mod de to hundrede år, fik generalkvartermester Johan Hintzke ordre af kong Carl den 11. om, sammen med en flok soldater, at rive Glimmingehus ned. Dette gjorde man for, at borgen ikke skulle komme på snaphanernes hænder. Hintzke tilbragte en del tid på den gamle borg, hvor han hurtigt erkendte, at et forsøg på at nedrive de massive murmasser ved håndkraft var håbløst. Det ville kræve sprængstoffer, vurderede han. Det blev heldigvis aldrig til noget. Om skytteløftet sagde Hintzke, at her kunne »18 stycken (kanoner) av koppar bekvämt uppställas och fritt spela omkring i grannskapet.«⁴

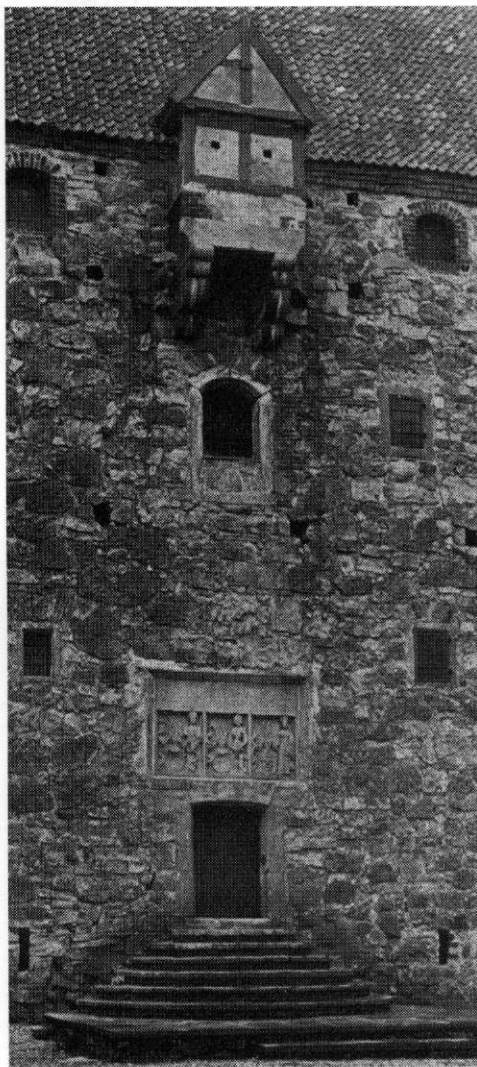
Det havde han sikkert ret i, men tiden var alligevel løbet fra Glimmingehus. Først som bolig: Renaissancens mennesker ville ikke bo i sådanne mørke og kolde rum. Og i løbet af 1500tallet blev borgen også umoderne rent forsvarsmæssigt: Forudsætningerne for den var forsvundet.

Ikke til krig men til oprør

Flere forskere, eksempelvis føromtalt Rikke A. Olsen, mener, at Glimmingehus var utidssvarende, allerede da det blev opført: At de manglende bastioner gjorde borgen for truet af kanoner til, at den overhovedet kan være bygget som fæstning. I stedet skulle den som nævnt være en art sommerhus eller en pseudoborg, hvor rigsadmiralens lyst til »at føle sig som en ridder af den gamle skole« kunne kombineres med en tidssvarende bolig. Jeg mener, at ovennævnte gennemgang af Glimmingehus' talrige forsvarsdetaljer viser, at den opfattelse ikke kan være rigtig. Glimmingehus var ikke nogen bekvem, luksuriøs eller tidssvarende bolig. Den var kold og mørk og besværligt indrettet. Alt det udelukkende for at kunne leve op til sit forsvarsformål. Og Jens Holgersen Ulfstand var en ridder af den

gamle skole. Der var ikke nogen moderne, veluddannet junker over ham. Han var hærdet søkrieger og en standsbevidst højadelig.

På den store sandstenstavle over borgens eneste indgangsdør har hr. Jens ladet udhugge et mindesmærke over sig selv og sin familie. I midterfeltet ses hr. Jens selv, iført sin fulde

Indgangspartiet med den smukke sandstensportal. Bemærk de små vinduer og bindingsværkskarnappen, der kunne tjene både som vareelevator og forsvarsdetalje.

krigerudrustning og holdende sit våben med de fire skarpe ulvetænder. Teksten over billedet lyder:

«a(n)no d(omi)ni mcdXCIX
a(n)ne(n) s(anc)te valborge dagh tha lade
jak jens holgersø(n) første stene(n)
i gru(n)dvalen i thet(te) hus.»⁵

Hr. Jens og hans families våben optræder flere steder i borgen, ikke som ridderpral, men som tegn på adelens generelt stigende selvbevidsthed, og fordi Hr. Jens var stolt af sin borg.

Men hvorledes stod Glimmingehus i krigstider? Rikke A. Olsen og andre har fuldstændig ret i, at borgen ikke stod sig overfor en artilleribevæbnet hær. Godt nok har huset sine steder op til 2,6 meter tykke mure, men de ville ikke have klaret et angreb med tunge kanoner.

Det skulle den heller ikke. Man må forstå, at hr. Jens levede i en periode, hvor adelen i Danmark var på sit højeste, både politisk og økonomisk. Rigsrådsadelen havde haft magt til at få gennemtrumfet den hidtil skrappeste håndfæstning, riget havde set, overfor Kong Hans i 1483. Blandt andet fik man her ophævet det gamle forbud om adeligt borgbyggeri. Og økonomisk stod adelen midt i en hidtil uset opgangsperiode. Jens Holgersen Ulfstand var kong Hans' rigsadmiral. Han sad på magtens tinde sammen med en fåtallig skare af jævnbyrdige. Det vil sige, at han var allieret med de få, der kunne stille med artilleri. Derfor behøvede han ikke at bygge sin borg så den kunne modstå kanoner; det var bondeoprørene, som hr. Jens skulle værgе sig for.

Perioden, hvori Glimmingehus byggedes, var bondeoprørenes tid i Norden. I de cirka hundrede år frem til grevefejden og uroen i midten af 1530'erne så man talrige eksempler på disse oprør; oftest opstået på grund af kongemagtens og adelens brandbeskatning af bondebefolkningen. Men også andre forandringer af mindre pekuniær karakter kunne få

de altid reaktionære landgrupper til at rejse sig mod magthaverne. Det var disse oprør, hr. Jens forsøgte at beskytte sig imod; det var disse oprør, Glimmingehus var bygget til at modstå. Bønderne havde leer, lanser, buer og muligvis få håndskydevåben, men intet artilleri: Mod bondeoprør var Glimmingehus en både sikker og yderst velegnet borg. Det ses blandt andet derved, at Glimmingehus modstod bondeoprør i 1520'erne og derved beviste sit værd. Men efter grevefejden var bondeoprørstiden overstået; i krigstider lagdes stadig større vægt på skydevåben og kanoner. Og dermed blev Glimmingehus umoderne. Både som borg og bolig.

Gennemgangen af Glimmingehus' forsvarsforanstaltninger ovenfor viser med al tydelighed, hvor alvorligt hr. Jens tog truslen om disse bondeoprør. Den erfarne rigsadmiral kendte udmærket fordele, ulemper og begrænsninger ved forskellige forsvarsformer. Han kendte godt den nye fare fra artilleriet og Glimmingehus' begrænsninger på det punkt. Glimmingehus' forsvar var beregnet på eventuelle bondeoprør. Borgens forsvarsanordninger, beregnet på at imødegå netop denne indre fjende, var så mange, så udspekulerede og så kompromisløse, at hr. Jens virkelig må have taget disse opstande alvorligt. Måske må vi revidere vores opfattelse af disse bondeoprør; måske var de mere end spontane foreteelser.⁶ Måske var de – i højere grad end vi hidtil har antaget – et mere gennemgribende, reaktionært symptom på de store økonomiske, religiøse og sociale ændringer, som fandt sted i perioden op til reformationen. Og måske havde adelen indset dette.

Noter

¹ Åberg 1986 p. 11.

² Olsen 1996 p. 113.

³ Rydbeck 1980 p. 15.

⁴ Åberg 1986 p. 28.

⁵ Åberg 1986 p. 15.

⁶ Om bondeoprør i senmiddelalderen, se eks.vis Erland Porsmose: *Middelalderen 1000–1536* i: Claus Bjørn (red.): *Det danske landbrugs historie I* 1986, p. 405–406.

Litteratur

Andersson, Thorsten: Glimminge, Lillö och det fasta huset. *Ale, Historisk Tidskrift för Skåneland* 1962: 3, p. 35–44.

Ericsson, Ingolf: *Wehrbauten des Mittelalters in Skandinavien und dem Gebiet südlich der Ostsee*, i: Andersson H. & Wienberg J. (red.): *The Study of Medieval Archaeology*. 1990, p. 219–291.

Hahr, August: *Skånska Borgar*. 1922.

Kjellberg, Sven T.: *Slott och herresäten i Sverige, Skåne, Tredje bandet, Kristianstads län*. 1966.

Olsen, Rikke A.: *Borge i Danmark*. 1996.

Rydbeck, Otto: *Glimmingehus. Svenska Fornminnesplatser nr 7 Riksantikvarieämbetet* 1980.

Wallin, Curt: *Jens Holgersen Ulfstand till Glimminge. Lensman – Sjökrigare – Brobyggare*. 1979.

Åberg, Gustaf: *Glimmingehus. Svenska Kulturminnen 7 Riksantikvarieämbetet* 1986.

Ödman, Anders: »Skånes borgar», i Mats Mogren och Jens Wienberg, red., *Lindholmen. Medeltida riksborg i Skåne*. 1995, s. 31–44.

Ödman, Anders: *Glimmingehus, Svenska kulturminnen 7*. 1997.

Linné som läkare

Av Bengt I. Lindskog

Hjärup

För 250 år sedan – 1749 – företog Carl von Linné sin skånska resa. Med anledning av jubileet under innevarande år – 1999 – har många Linné-evenemang ägt rum i Skåne. Den 3 oktober höll förf. ett föredrag i Lunds stadshall, vilket var ett sammandrag av föreliggande uppsats.

När man har en ambition att söka sätta in Linné i sitt sammanhang som läkare för både 1700- och 1900-talet, kan man inte undgå att också få den största vördnad för Linné som människa och vetenskapsman. Vissa kritiska synpunkter på hans roll som läkare kan på intet sätt minska aktningen för honom. Linné hade rätt i mycket – men också fel i en del. Vilket man lägger störst vikt kan diskuteras.

Vi läkare vill gärna framhäva att Linnés yrke var läkarens. Han har dock vunnit sin största berömmelse vid sidan om sin egentliga profession. Det gör att bilden av honom som läkare bleknat för många. Det finns mycket skrivet om Linné. Man finner dock snart att i nästan alla biografier står det mycket litet om honom som läkare. Jag har inte själv forskat om Linné, men stött på honom så ofta i mitt arbete att han hunnit bli väl bekant.

Några för framställningen viktiga data i Linnés liv

1707 13/5 föddes Carolus Linnaeus.

1717 skolgång i Växjö med lärare som säges ha ingivit honom motvilja mot abstrakta kunskaper. Han var ingen duktig elev. Efter 9 år

1726 blev han av lärarna tillrättad att söka sig ett hantverksyrke. Fadern diskuterade situationen med provinsialläkaren dr Johan Rothman (1684–1763), som åtog sig privat undervisning. Det grundlade ett medicinskt intresse hos eleven. Dr Johan Stensson Rothman i Växjö tillhörde en känd läkar-släkt. Han var brorson till amiralitetsmedicus Johan Rothman i Karlskrona och sonson till den kände prästen Sven i Rottne¹. Dr Rothman blev 1719 nödd att i sin tjänst även undervisa vid Växjö gymnasium. Därigenom kom han i kontakt med Linné, som fick bo hos Rothman. Denne gav honom slutligen de bästa vitsord vid avresan till Lund, där ynglingen Linné blev hänvisad till en släkting.

1727 reste Linné till universitetet i Lund för att söka bostad hos släktingen, domprosten och professorn Bonde Humerus (1659–1727). Denne var professor i österländska språk. Han begrovs emellertid samma timme Linné kom till Lund och Linné fick i stället bostad hos och undervisning av Kilian Stobaeus d.ä., vars bibliotek han nyttjade både dag och natt. Vänskapen dem emellan blev stor. Undervisningen i övrigt tyckte Linné var dålig i Lund. Han krävde mera.

1728 for han till Uppsala universitet på dr Rothmans förslag. I Uppsala var situationen om möjligt sämre, så man får förmoda att Linné blev autodidakt, dvs. han lärde sig det mesta på egen hand. Linné hade en stor förmåga att suga till sig information från många håll. Han tog djupt intryck av sin lärare Olof Rudbeck d.y. Domprosten Olof Celsius i Uppsala uppdagade Linnés begåvning och gav honom fritt husrum och fri mat.

1735 reste Linné till Holland och disputerade i Harderwijk på sin egenhändigt skrivna

avhandling: *Hypothesis nova de Februm Intermittentium causa*. (Nya tankar om orsaken till återkommande frossa dvs. malaria.)

1738 återvände Linné till Sverige och blev läkare i Stockholm.

1741 blev han professor i medicin i Uppsala.

1778 avled Carl von Linné 70 år gammal.

Dåtidens läkekonst och sjukdomar

Linné representerar svenskt 1700-tal i dess bästa form. Ser man på dåtidens skolmedicin, så stod den lågt. Visserligen förbättrades mycket under seklet, men fortfarande var Sverige en liten utkant på den europeiska kulturkartan. Läkarna kunde inte förrän vid seklets slut fullborda sina studier i hemlandet. Under hela Linnés utbildningstid tvingades de göra en utlandsresa för att bli medicine doktor. Utan den graden kunde man inte få någon befattning som läkare här i landet. All den konst som läkarna byggde sin kunskap på var gammal. Den vilade på de principer som Hippokrates och Galenos skapat 2.000 respektive 1.600 år tidigare. Nyheterna därefter var små vad beträffar behandling av sjukdom.

Läran om de fyra kroppsvätskorna dominerade fortfarande undervisningen. Religionen hade sin starka ställning och kunde inte rubbas. Det gav en fatalism, en konservatism och en dålig grogrund för nyheter. Nyheterna fick komma bara om kyrkan accepterade dem. De fick inte kollidera med kyrkans lära om Guds allmakt.

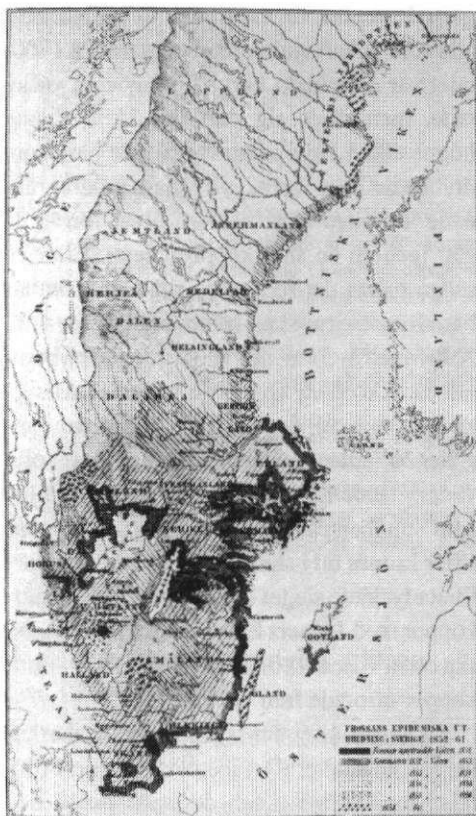
De sjukdomar som härjade på 1700-talet uppvisar ett brett register, där infektionssjukdomarna dominerar, främst smittkoppor som gick i vågor över befolkningen. Smittkoppor är en virussjukdom, vilket betyder att har man gått igenom den, så är man immun resten av livet. Detta är principen för vaccination och den termen hänger också samman med smittkoppor. När smittkoporna svepte fram an-

grep de genom sin enormt stora smittsamhet alla som ej haft sjukdomen tidigare. På 1700-talet var det enbart barn. Dödligheten varierade, men rörde sig omkring 25 %, ibland högre sällan lägre, dvs. vart fjärde barn som drabbades dog. Det sägs att vissa mödrar räknade inte med sina barn på allvar förrän de gått igenom en smittkopps epidemi. Efter en sådan måste det födas upp till fem årskullar barn för att virus skall ha material att leva uti. Alltså med 3–5 års intervall beroende på barntätheten skördade kopporna sina offer. Många av dem som överlevde fick fula kopparr i ansiktet och ibland på hela kroppen. Dessa ofta vanprydande ärr var så typiska att de gällde som sundhetspass vid smittkopps epidemier. Efter Linnés tid i slutet av 1700-talet kom det första lyckade steget i bekämpandet av smittkoppor med Jenners kokoppsvaccin (av latinska ordet vacca = ko). Nu är sedan 1979 smittkoppor utrotade från vår planet.

En annan infektionssjukdom var tuberkulos i olika stadier. Det led nästan varje 1700-talsmänniska utav, och det satte också ned motståndskraften mot andra sjukdomar. Okänd barnsjuka dödade vartannat barn före 10 års ålder. Den gruppen omfattade vad vi idag kallar de vanliga barnsjukdomarna såsom vattkoppor, röda hund och scharlaksfeber och feber överhuvudtaget. Alla barn genomgick dessa sjukdomar, men okungheten att behandla dem gjorde att så många dog. Det var Linnés kollega i Uppsala Nils Rosén af Rosenstein som blev en banbrytare i synen på och behandlingen av sjuka barn.

Rödsot eller blodig diarré svepte epidemiskt fram under många års sensomrar och var alltid förbi efter första frosten. Vi skulle idag tolka det som dysenteri eller nedsmittad föda. Någon effektiv bot hade man inte. Man försökte kräkmedel och lavemang.

Syfilis slog ned på var tionde person beroende av klasstillhörighet. Den sociala klassstrukturen på 1700-talet spelade en oerhört

Malarians utbredning i forna tiders Sverige.

stor roll för hur sjukdomar slog och vilken utgång de fick. Lite tillspetsat kunde man säga »hellre rik och frisk, än sjuk och fattig». Därmed sagt att om syfilis drabbade en rik person kunde han vårdas hemma och få hjälp. Om en fattig person drabbades blev sjukdomen ofta komplicerad av andra sjukdomar, och genom undernäring och allmänt dålig hygien inklusive trångboddhet tog sig sjukdomen de mest drastiska uttryck, som vi har otaliga beskrivningar utav. Aldrig ser man sådana beskrivningar av syfilis hos rika personer. Många andra sociala faktorer spelade en avgörande roll för sjukdomarnas utbredning och svårigheten att framgångsrikt behandla dem.

Malaria eller frossa, som den kallades i de

svenska kyrkoböckerna, hör till de sjukdomar som givit rikliga spår i litteraturen. Linné disputerade ju på den sjukdomen och hade en egen teori om dess orsak. Den teorin fick stanna kvar på pappret. Malaria härjade på 1700-talet längs de sydsvenska kusterna och floderna upp mot Gävletrakten. Den skördade inte så många offer, men genom sin ofta drastiska karaktär omtalades den alltid när den förekom. Någon bot hade man inte. Malaria försvann från våra trakter i slutet av 1800-talet genom utdikningen av fälten och när ladugård och boställe skiljdes åt. Då försämrade man myggens levnadsvillkor. Under 1700-talet bodde ju kreatur och människor under samma tak.

En mycket stor grupp sjukdomar sammanfattades som ålder och bräcklighet. Dåtidsens uppfattning var att den manliga åldern varade från 21 till 63 år, då den personliga beskattningen upphörde. Mantalsskatten började visserligen redan vid 15 års ålder, men tiden fram till 21 år betecknades som ungdom. Åldersgränserna gjorde att t.ex. alla döda i ålder över 60 år fördes samman i en grupp beroende just på denna definition. Tidens syn på sjukdom som drabbade åldriga personer var också att sjukdom hör till åldern, och man kunde egentligen ingenting göra. Man fick avvakta utgången och under tiden prisa Gud och hoppas på det bästa. Någon aktiv behandling gavs sällan.

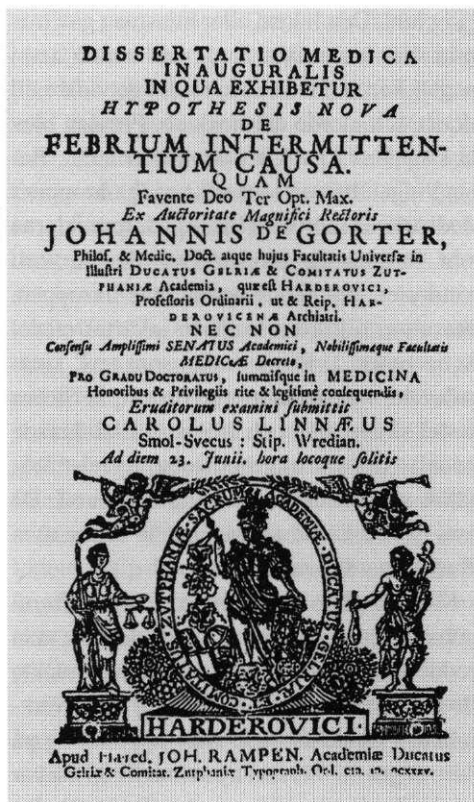
Linnés disputation

För att kunna beträda den vetenskapliga banan på allvar måste man disputerat. Så gjorde också Linné. Det kunde som sagt inte ske i Sverige utan han var tvungen att resa utomlands. Holland var tidens medicinska centrum och lockade mest. I Leiden fanns det bästa universitetet i hela Europa tack vare professor Herman Boerhaave (1668–1738). Dock var det mycket dyrt att leva där. Harderwijk

däremot var en billig ort, men hade bara ett litet universitet. Det försörjde sig på att låta studenter komma dit för att snabbt disputera på en redan färdigskriven avhandling utan att kräva närvaro vid föreläsningar. Studenten måste i alla fall genomgå ett förhör, som ofta synes ha varit en formsak. Inom några dagar efter inskrivningen disputerade studenten och lika snabbt lämnade han universitetet. Genom att universitetet var billigt så levde det på massproduktion. I våra dagar framstår det närmast som en doktorsfabrik. Universitetet hade många svenskar bland sina doktorer, t.ex. Linnés lärare i Växjö Johan Rothman och hans blivande kollega i Uppsala Nils Rosén. Universitetet i Harderwijk stängdes 1811.

Linnés avhandling var enligt tidens sed skriven på latin och hade ju titeln *Nya tankar om orsaken till återkommande frossa dvs. malaria*. En ovanlighet med avhandlingen är att Linné skrivit den själv. Han började göra det innan han som student och stipendiat reste till Lappland. Han hade då gjort den observationen att frossa fanns inte i Norrland eller i Hälsingland, vilket också stämmer med andra observationer. Avhandlingen innehåller många riktiga observationer som blandats och med sentida ögon sett givit felaktiga slutsatser.

Efter något år, 1733, ansåg han sig färdig och han lät manuskriptet ligga tillsammans med flera andra, som han tog med sig vid avresan från Sverige. Han kom till Harderwijk den 17 juni 1735. Han skrevs in och genomgick förhör följande dag. Vi vet frågorna som han klarade till belåtenhet. Han blev förklarad medicine kandidat med rätt att disputera. Då överlämnade han direkt sitt manuskript till rektor. Nästa dag fick han det åter med texten »imprimatur», dvs. må tryckas. Med det gick han så till boktryckaren och den 23 juni – inom en vecka efter ankomsten – stod han i katedern och försvarade sina teser. Katedern finns kvar och är f.n. i stadsmuseet i Harderwijk. Redan dagen efter betalade han sin avgift samt

Linnés avhandling 1735.

reste sin väg för att aldrig mera återse Harderwijk. Målet för hans utlandsresa var uppnått.

Vad handlade avhandlingen om? Vilka nya tankar om frossa hade Linné? Författaren hade jämfört orter där malaria förekom ofta med dem som haft sjukdomen sällan resp. aldrig. Alla andras teorier om sjukdomen avfärdade han och menade i stället att dricksvattnets lerhalt var den indirekta orsaken. Där lera fanns, där fanns malaria. I Stenbrohult, där han föddes, fanns varken lera eller malaria. I Uppsala hade nästan varje människa frossa och Linné har själv sett hur grumlig Fyrisån varit. Han kallade den Sala-ån. Från den ån tog folk sitt dricksvatten. Leran, ansåg han, höll kvar vattnet som surnade och gav

dålig lukt. Den lukten eller miasman gav malaria. När lerpartiklar kom med maten ned i magsäcken och tarmarna, fördes de vidare till blodet och gjorde det tjockare. Frossan blev då kroppens försök att driva bort leran. Behandlingen bestod i att söka vidga kroppens blodkärl och samtidigt lösa upp lerpartiklarna som förtjockade blodet. Det skedde med svettkurer som ökade hettan inne i kroppen. Dessutom tillfördes kroppen invärtes medel av tre typer: 1. Bittra medel som t.ex. kina-bark eller inhemska av typ malört. 2. Sträva medel såsom alun och ättika. 3. Illaluktande medel – det var hjorthornsolja, dyvelsträck, vitlök samt träck av marsvin och hund. De sista påstod Linné »gillas inte av läkare utan överlämnas åt kvacksalvare».

Miasma eller illaluktande sjukdomsframkallande utdunstningar tillhörde det som man trodde på under 1700-talet. Linnés teori räckte för att disputeras på, men den dög inte i verkligheten. Linné ändrade själv uppfattning på äldre dagar (1771) i en ny avhandling. Då var de skadliga utdunstningarna (miasman) den viktigaste orsaken, men i övrigt var tankegången densamma. Detta är ett gott exempel på hur man resonerade inom medicinen på 1700-talet.

Avhandlingen gällde som inträdesbiljett till vetenskapssamhället och Linné hade många andra mycket goda manuskript att visa fram, men de var inte inom medicin utan inom botanik.

Läkare och vetenskapsman 1700 och 1900

Det är lätt att bli lyrisk när man talar om Linnés storhet och insatser. Hans storhet imponerade inte bara på samtiden utan också på eftervärlden. Låt oss göra en jämförelse mellan 1700- och 1900-talets syn på läkare.

En läkare idag har helt andra utgångspunkter än vad en läkare på Linnés tid hade.

Nu gäller medicinsk behandling som kriterium för en god läkare. I det sammanhanget står Linné inte högt, vare sig i sin samtid eller inför eftervärlden. Den enklaste förklaringen torde vara att det var omöjligt för dåtidens läkare att bjuda sjukdomarna motstånd. De fick härja fullkomligt fritt. 1700-talets medicin hade ingenting att sätta emot deras framfart. Med dessa förutsättningar förstår man att den s.k. folkhälsan på 1700-talet var dålig. Motståndskraften mot sjukdomar var liten och undergrävdes av alla obehandlade tillstånd. Tillsammans med dålig hygien var människans möjlighet att klara sig från sjukdomar inte mycket större än djurens. Dåtidens kloka gummor eller folkmedicin hade inte heller någon kraft att motverka sjukdomarna. Deras konkurrensmedel var lättillgängligheten och framför allt det lägre priset.

Idag förstår vi att det är sådant som förklarar att medellivslängden var så kort på 1700-talet. Medellivslängden räknas ut genom att den sammanlagda tid människorna lever divideras med antalet födda personer. Dåtidens stora barnadödlighet kortade ner medellivslängden dramatiskt. På 1700-talet kände man dock inte till begreppet medellivslängd. Det har tillkommit betydligt senare.

Dessa argument är en alltför trång synvinkel att bedöma Linné ur. Kastar vi oss ånyo mellan våra aktuella århundraden, så menar vi idag att en god läkare för det första skall kunna bota sjukdomar; går inte det så skall läkaren lindra patientens besvär på bästa sätt, och till sist när inte ens detta går skall läkaren trösta. Dessa gamla hippokratiska ord har hög valör idag. Ingenstades har jag hittat att Linné tillämpade dem.

Läkaren Linné

Praktikern

Sett ur 1900-talsperspektiv platsar Linné dåligt som läkare, men han var i alla fall en

stor läkare i samtidens ögon. Det kan man inte blunda för. Hur kommer det sig?

Vi måste då se hur Linné framträdde som läkare. Hans utbildning och hans gärning som professor och lärare passar som hand i handske in i tidens sätt. Viktigt för en läkare är emellertid det direkta umgänget med patienten. Där måste en positiv personlighet och en väl utvecklad social förmåga att umgås med andra ha spelat en viktig roll i Linnés framgångar. Den sidan hos honom är väl dokumenterad. För en läkare är personligheten en utomordentligt stor del i yrkets utövande.

Egentligen är det en kort tid av Linnés liv som upptas av patientkontakter. Under sin vistelse utomlands var han vetenskapsman och fick sitt levebröd först via mecenatunderhåll, sedan under två år som föreståndare för en berömd örtagård benämnd efter sin ägare, Georg Clifford. Här hade han tid att forska och skriva och umgås. Patientbehandling sysslade han inte med.

Efter hemkomsten slog han sig ned i Stockholm i september 1738 som praktiserande läkare. Han ville tjäna pengar för att kunna gifta sig! Det gick dåligt till en början. Linné klagade att ingen brydde sig om honom. Han var från vistelsen i Holland van vid mycken uppmärksamhet och hade blivit beroende av det. I Stockholm kände ingen till honom. För att få patienter gick han ut på krogar och vårdshus och slog sig i slang med folket där. Han talade om att han hade med sig hem goda recept mot syfilis. Det var en sjukdom som ju många hade och troligen än flera i stora staden Stockholm. Så småningom spred sig ryktet och ett antal lyckade kurer ökade hans popularitet.

Det som jag dock tror betydde mest var som sagt Linnés egen personlighet. Han hade en karisma som fångade alla i hans närhet. Hans talekonst var utomordentlig. Han måste ha varit en stor både psykolog och pedagog. Med dessa egenskaper och med det absoluta målet

att tjäna pengar förstod han att de flesta pengarna tjänade man högst uppe i samhällets toppar. Han tog alla tillfällen i akt att bli bekant med tidens ledande män och han lyckades över hövan. Hans praktik steg till 40 à 60 patienter om dagen. Han behandlade alla typer av sjukdomar och fick vid ett tillfälle även drottning Ulrika Eleonora som patient. Med sitt koncilianta sätt vann han även lantmarskalk Carl Gustaf Tessins sympati och vänskap. Tessin var en av ledarna för det regerande hattpartiet. Linné blev därigenom också amiralitetsläkare vid de tillfälligt inrättade sjukbarackerna på Skeppsholmen. Han fick föreläsa i Riddarhuset. Han blev en av de sex stiftarna av Vetenskapsakademien och genom lottens hjälp dess förste preses. Nu var han 32 år gammal och nygift. Han fick flytta in i Tessins palats intill slottet från sin enkla bostad på Österlånggatan.

Plötsligt öppnade sig en möjlighet att söka professur i Uppsala. Olaus Rudbeck d.y. hade avlidit 80 år gammal 1740. Stolen ansågs vara vikt för Nils Rosén, men Linné sökte och blev en farlig medtävlare. Han hade det politiska etablissemangen i Stockholm i ryggen. Innan Rosén fått tjänsten hade den 76-årige Lars Roberg förmåtts ta avsked med bibehållen lön intill döddagar och Uppsalas andra professur blev ledig. Den fick Linné i en märklig och delvis skandalös kamp med sin medsökande Wallerius.

Inför möjligheten att få lämna Stockholm kommenterade han situationen i ett brev till sin vän Sauvage 1739. Han ville bli kvitt »det eländiga praktikträlandet» och hoppades att det snart skulle vara över. Ett annat bevis för hans syn på sin läkarpraktik framgår av ett liknande brev till Haller, som var en annan vän från tiden i Holland. Där skrev han den 15/9 1739 »Skulle jag komma till Uppsala, så skulle jag sluta all läkarpraktik och enbart ägna mig åt växterna». Det pekar inte på någon entusiasm för patientarbete.

Under sin uppsalatid har vi mycket få bevis för att Linné ägnade sig åt patienter. Hela hans gärning gick ut på att vetenskap och undervisa, vilket han ju också var anställd för.

Recept och huskurer

För att testa teorin att Linnés framgångar som läkare till stor del tillskrivs hans personlighet, kan man också granska hans läkargärning från andra vinklar. Han måste ju ha skrivit ut recept. Av dem bör man kunna bedöma hans kunskaper och hans skicklighet som läkare. Riktigt! Tyvärr har vi bara ett mycket begränsat antal Linné-recept bevarade. Dem har en sentida ättling till både Linné och Rosén gått igenom. Det är docenten och överläkaren Birger Strandell (1901–1993), som skapat ett av världens finaste Linné-bibliotek. Strandell skriver att man känner till endast 32 original-recept från Linnés hand.² Det är för lite för att göra en bedömning av hans läkargärning. Något kan de dock tyda på. Linné hade nämligen också en egen receptbok, en medicinsk »Vademecum», som kan sägas vara hans personliga motsvarighet till nutidens Fass, som ju är dagens läkemedelsbok. Linnés recept har i motsats till tidens sed enbart tre kanske fyra ingredienser. Det är ju ett känt faktum att många menar att det är klokt att satsa brett, när man inte vet exakt hur en medicin verkar och ändå vill uppnå resultat. Man så att säga skjuter med hagelgevär i förhoppning att åtminstone något i svärmen skall vara rätt och bra. Man blandar alltså samman så många ingredienser som möjligt. Detta var kutym på 1700-talet.

Linné höll på enkla medel. I sina föreläsningar från 1743 om Hus-Curer sade han »Medicamenta specifica äro sådana medel som i synnerhet tjäna at häfwa en enda sjukdom e g china emot frossan. Rabarbara att laxera. Amara att stärka magen. Opium för sömn. ...»

De recept som vi hittar i hans handbok är

sådana som han troligen samlat på sig i sin ungdom. Han har då varit ung och oerfaren samt har skrivit av utan att skapa något eget. En Linné-forskare som också gått igenom hans recept är Telemak Fredbärj. Han säger följande: »Hela forn- och medeltidens magiska medicinuppfattning är innesluten i det samma: där finns både teriak och bezoar, ädelstenar och guld; endast mumie och träck saknas, för att provkartan skulle vara fullständig.» Träck är här torkad avföring. Beskrivningen synes inte lända Linné till heder sett med våra nutida ögon, men det kan finnas en invändning. Vi vet inte säkert om dessa recept är sådana som Linné använt själv i sin praxis eller om han använt dem som avskräckande exempel i sin undervisning. Jag tror inte så mycket på eftervärldens glorifiering utan håller för mera sannolikt att Linné själv skrivit ut dessa recept till sina patienter.

Inom tidens skolmedicin använde man örtmediciner. Linné tog upp den delen starkt och förespråkade den hela tiden, men några nyheter på området kom han inte med. Inga viktiga terapeutiska nyheter kan vi tillskriva Linné. Han har i stället mycket troget plockat fram gamla erfarenheter. När man ser hur han plockat recept från gamla örtaböcker, t.ex. Arvid Månssons i Rydaholm örtabok från 1654, blir man förvånad. Han har fullkomligt litat på dessa och vidarebefordrat dem utan egna reflexioner. Vi som ser på Linné med 1900-talets ögon skulle ha velat att han åtminstone hade prövat medicinerna på egna patienter, men därom tiger alla källor. Troligen har han inte gjort så. Det var inte 1700-talets sätt att se på medicinens utveckling. Här har vi ytterligare en stor och väsentlig skillnad mellan 1700- och 1900-talets sätt att se på läkekonsten.

Nu nyttjade Linné lika väl som tidens kloka gummor inom folkmedicinen ett antal huskurer. Hans huskurer är oftast mycket enkla och verkar vara helt erfarenhetsbetonade. Att

gå in på enskilda huskurer skulle föra för långt och kräva en hel del förklaringar för att få fram poängen. Linné var till skillnad från de kloka gummorna helt fångad av tidens merkantilistiska sätt att tänka. Han menade att vi i Sverige skulle utnyttja allt vad som bjöds gratis i landet. Det statsekonomiska läget var sådant att inte en styver skulle få lämna landet i onödan. Intet fick heller importeras i onödan. Däför lärde han sina studenter att sköta patienterna med medicin som inte kostade något. Det var sådana örter man kunde hitta utanför stugknuten eller på ängarna intill. Med sin överlägsna kunskap om växterna och deras medicinska bruk hänvisade han så ofta som möjligt till inhemska växter som bot och lindring för olika åkommor. Detta märks också ofta i skriften om hans Skånska resa.

Professor – farmakolog – veterinär

När Rosén 1740 och Linné 1741 blev professorer vid Uppsala universitet upplevde det sin guldålder i mitten av 1700-talet. Rosén gjorde förnämliga insatser på många håll inte minst som barnläkare. Linné kompletterade honom

utmärkt. De blev personliga vänner och hjälpte varandras familjer vid behov. Linné satt 36 år på sin tjänst. Sin undervisning lade han upp så att en fullständig medicinkurs omfattade botanik med naturalhistoria, dvs. naturens värld. Därtill kom materia medica, dvs. växternas användning som mediciner och semiotik, dvs. läran om sjukdomssymtomen samt dietetik. Det tog 1 till 1½ år att fullfölja. Då ingick ett antal praktiska demonstrationer av växter på hans gård Hammarby utanför Uppsala.

Linné var den store systematikern och som sådan en sann son av sin tids vetenskap. Hans största insats är systematiseringen av växterna. Linné försökte sig också på att systematisera sjukdomarna. Det blev en bok *Genera morborum* (Sjukdomarnas släkten), som också användes som kursbok och kom ut från trycket 1763. Han utgick där från symtomen och ordnade dem i 11 klasser, var och en i sin tur fördelad på 2–8 (= 37) ordningar, 325 släkten och arter som blev till enskilda sjukdomar, vilket var naturligt på hans tid. Verkligheten passade tyvärr inte alls ihop med

Linnés reseapotek med hans bok *Materia medica*. Innehållet i burkar och flaskor är bevarat från Linnés tid.

detta schema. Flera liknande såg dagens ljus i Europa under Linnés tid. Linné utarbetade sin i nära samarbete med kollegan och vännen François Boissier de Sauvage, som var berömd medicinprofessor i Montpellier. Medicinen som vetenskap hade så svaga grunder att detta försök var dömt att misslyckas. När medicinen 100 år senare övergav fyrsaftsläran och i stället började se till förändringar inom cellen, började medicin bli en vetenskap med nya grundvalar att stå på. Då höll Linnés tankar ännu mindre. Därmed inget nedsättande om Linné – endast en illustration till att han var en medicinsk vetenskapsman i sin tid.

Farmakologin eller läran om läkemedel intar en särställning. Den var speciellt på 1700-talet en förbindelselänk mellan botanik och medicin. Här kom Linnés kapacitet till sin fulla rätt. Han var mästaren som beskrev de medicinska tillämpningarna av växter, djur och mineraler. Särskilt uppmärksammas blev hans bok: *Materia medica* från 1749. Den behandlade först enbart växter, men kompletterades successivt med avhandling om animalisk och mineralisk materia medica. I fullständigt skick gavs den ut 1772 av Linnés tyska lärjunge Schreber. Linnés systematik kommer här fram på ett pedagogiskt excellent sätt. Boken var lätt att hitta i och mycket didaktiskt skriven. Inte minst var det utmärkta registret till hjälp för läsarna. Den spreds över hela Europa. Det får vi ta som ett bevis för hur känd Linné var redan i sin livstid.

Om tidens svåra boskapspest måste naturligtvis Linné uttala sig. Den engagerade hela samhället. Ett otal skrifter om dess orsak och botande såg dagens ljus. I eftervärldens ögon var de alla lika värdelösa. Pesten bidrog dock till att veterinärmedicinen kom till i Sverige från mitten av seklet. Linné som då var aktiv professor ansåg veterinärmedicinen försummad och lockade flera studenter in på ämnet. Till slut blev det Peter Hernquist, som bosatte sig i Skara, som kom att räknas som veteri-

närmedicinens grundare. Han var en entusiastisk och hängiven Linné-lärjunge. Linnés inflytande här har varit direkt och stort och länder honom till heder. Det förtjänar att nämnas bland Linnés insatser som läkare eller kanske djurläkare.

Boskapspesten var en mjältbrandsliknande epidemi som flög över hela Europa under speciellt andra halvan av 1700-talet. Vissa trakter klarade sig bättre, t.ex. Blekinge, som hade haft en så stor vargplåga på 1720-talet att boskapen där fortfarande var alltför gles för att pesten skulle få fäste. Nästan överallt led bönderna och därmed befolkningen av brist på kött och köttprodukter. I Östergötland dog 1750 under oktober månad 6.686 kreatur. Ungefär samtidigt drabbades Kristianstads län, men Linné har i sin Skånska resa året innan endast nämnt det i förbigående.

Linné hävdade i ett brev 6/7 1750 till Lars Salvius att örten *Herba Britannica* skulle vara bra mot pesten. Jag har sökt i Linnés egen Örtabok och i Gentz-Lindgren³ och i andra skrifter, förgäves. Örtaboken skrev Linné åren 1725–27, vilket kan vara en förklaring. Däremot finns i Linnés Örtabok⁴ ett annat råd – man skall ta svampar som växer på lindeträ och lägga dem i det vatten som boskapen dricker, så förebygger det sjukdomen. Skulle något djur bli sjukt så ge det torkad svamp i pulver i vatten. Linné var här helt fångad av sin tids tro och sätt att se på sjukdom. Han är ingen innovatör utan snarare tvärtom. Han bygger på gamla recept även här.

Framsynt?

Som läkare och vetenskapsman var Linné mycket observant på allt han mötte. Det är en egenskap han visar i många situationer, inte minst i sina landskapsresor. I flera fall var han här också en god exponent för sin tid. I början av seklet hade den italienske läkaren Bernardino Ramazzini (1633–1714) skrivit

en bok om hur arbetet påverkade människor och gav upphov till sjukdomar. Det är vad vi idag kallar arbetsskador. Ramazzini ses som arbetsmedicinens fader. Linné måste ha läst hans arbete och kommit ihåg principen, när han rapporterade om stendammssjuka i Dalarna hos slipstensarbetarna. Linnés observationer uppfattades inte av samtiden. Silikosen fick fortsätta att skörda många offer. (Personligen har jag under 1970-talet diagnostiserat silikos hos stenbrottsarbetare i Hardeberga utanför Lund.) Linné uttalade sig också om den usla arbetsmiljön i Falu gruva i sin bok om Dalaresan (1734): »Aldrig har någon Poet kunnat beskrifwa Styx, Regnum Subterraneum och Plutonis äller någon theologus helvitet så faseligt, som det här synes. Ty utanför går en förgiftig, stickande swavelrök upp, som långt ikring förgiftar luften, att inga örter kunna växa omkring.» Väl nere i gruvans gångar på 450 alnars djup (knappt 300 meter) beskriver han att »i dessa gå öfwer 1200 som dieflar swarte laboranter, hwilka sot och mörker omgifwa med rök och os på alla sidor».

En observation i tidens anda gör Linné när han skriver i sin avhandling *Exanthemata viva* från 1757 att flera smittsamma sjukdomar framkallas av små, med tidens optiska hjälpmedel osynliga organismer, som kan komma in i människans kropp och där föröka sig livligt. Även undrar han »Får se om ej på slutet all jäsning bliver idel levande partiklar». Det blev så efter hundra år, då Pasteur uppdagade det. I detta fall är Linné inte ensam utan flera av hans samtida har sagt motsvarande. Linné tyckte även att löss gav barnen skydd mot ett antal sjukdomar. Allt han sade höll inte för eftervärldens beröm. Sådana faktorer får en historiker att se skillnaden mellan Linné – läkaren och Linné – botanikern.

Linnés teoretiska medicinska idéer byggde på iatrofysiken eller iatromekaniken. Det var en lära som från rent praktiska och fysiska grunder sökte förklara hur sjukdomar upp-

Linné uppträdde speciellt på kontinenten gärna i lappdräkt. Det var exotiskt och gav honom uppmärksamhet.

stod. Hans avhandling passar väl in i det mönstret. Den lära som talade om vitalism eller livsandar passade honom inte alls. Han har sammanfattat sina åsikter i boken *Clavis medicinae* eller *Medicinens nyckel* från 1766. Iatrofysiken utgör, skriver han, »en den största juvel i medicinen», men även samtiden observerade att boken var mest fylld av vad vi idag skulle kunna kalla grötmyndiga råd och anvisningar. Den passar dessvärre inte in i Linnés i övrigt klara och kloka skrivsätt. Ett olycksfall i arbetet eller en åldrad mans

stora tilltro till sig själv? Linné visste att han var en stor man. Han kunde kanske tillåta sig att tro att han var lika stor inom medicinen som inom botaniken?

Lärare och föreläsare

Som föreläsare och lärare måste Linné haft de allra bästa kvalifikationer. Andra kan ha varit lika duktiga, men frågan är om någon professor slår honom. Han hör definitivt till det främsta ledet. Tänk bara på hur han som ingen annan kunnat övertyga ett antal lärjungar att resa ut i världen och samla in växter och annat med uppenbar risk för liv och lem. Hans 186 akademiska disputationer pekar också på en stor lärarinsats. Ofta på den tiden var det professorn som skrev allt och en student som fick betala och svara för den. Linnés metod var att han skrev snabbt ett utkast och lät sedan sina elever skriva rent, strama upp det eller göra det fylligare och grammatikaliskt korrekt. Det var hans sätt att göra båda parter delaktiga i disputationen. Hans stora lärarinsats är värd all beundran, och om man i den ser läkaren som medicinsk lärare höjer han sig starkt mot skyarna.

Linné har också eventuellt initierat eller åtminstone tagit upp och kraftigt förespråkade en medicinsk utbildning av präster. En sådan kom sakta igång mot sekelskiftet 17–1800 vid universitetet i Lund. Den blomstrade under ett par årtionden och kom att kallas prästmedicinen. Tanken var att avhjälpa tidens svåra läkarbrist genom att ge de blivande prästerna så mycket medicinsk baskunskap att de kunde tillgodogöra sig medicinska böcker. Då skulle de kunna hjälpa allmogen mot sjukdom och för tidig död. Försöket slutade dock illa, då man i efterhand lite elakt frågade sig om prästerna blev sämst som läkare eller som präster. Detta får i alla fall ses som ett exempel på Linnés stora förmåga att inspirera.

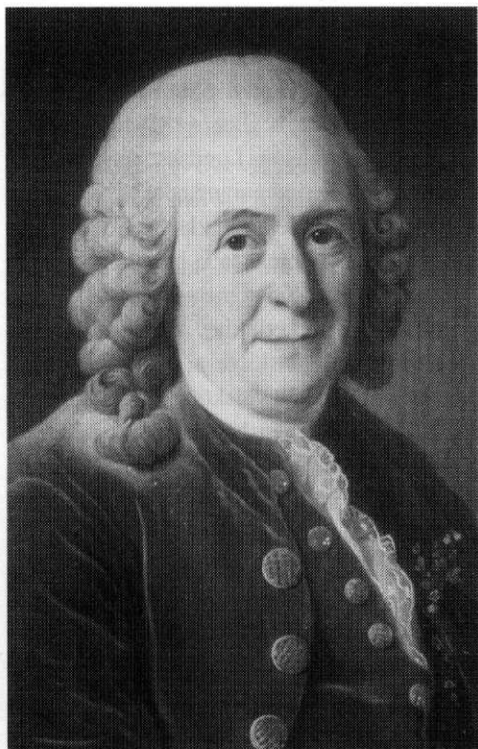
Mest uppmärksamhet väckte Linné med

sina föreläsningar i dietetik. Det var tidens term för allmän hälsolära eller sättet att leva i sin helhet. Som sådant var det en del av Linnés ämnesområde som professor. Kurserna i medicin hade inte många deltagare, gissningsvis högst ett tiotal. Antalet läkare i Sverige på 1700-talet var heller inte stort. Vid seklets ingång fanns det nio provinsialläkare i landet jämte enstaka läkare i några städer. Vid seklets slut fanns det drygt ett par hundra läkare totalt. Trots expansionen var kåren liten. Dessutom hade den fått ett ur viss synpunkt oförtjänt gott rykte. Trots sin oförmåga att bota sjuka människor, steg läkarnas betydelse i samhället på ett märkligt sätt. Detta skedde samtidigt som kyrkan sakta förlorade sitt grepp om statsmaktens tinnar. Myndigheterna använde sig alltmera av läkare. Genom sin gedigna utbildning var de ofta lika mycket tjänstemän som läkare. Linné är ett gott exempel. Han var i mångt och mycket en statstjänsteman inte bara som professor utan även i sina många reseuppdrag runt om i landet. Om nu Linné inte hade så många egna elever att föreläsa inför, kunde han dock samla upp till några hundra åhörare, vilket var fantastiskt för den tiden. Egentligen vore det lika fantastiskt idag om en professor kunde fånga inte bara hela sin kurs utan 20 gånger flera åhörare. Ja, det kom även elever från utlandet för att lyssna på honom. Det hade man aldrig tidigare varit med om i Uppsala.

Dietetiken handlade om hälsoregler. Sin *Diaeta naturalis* skrev han 1733. Alltså redan tidigt i sin karriär. Han tog gärna upp temat i sina föreläsningar. De regler han ställde upp kunde gälla lika gärna idag. Ändå hade Linné dem till stor del från Hippokrates på 300-talet f.Kr. Han talade om frisk luft, motion, sömn, mat, kroppens behov av uttömningar och till sist även om sinnesrörelser. Genom sina dietföreskrifter gjorde han en stor lärar- och läkarinsats. Han påverkade inte bara sin samtids unga läkare utan troligen successivt hela

svenska folkets levnadssätt genom att hans råd spreds sig som ringar på vattnet. Låt vara att inte alla levde som han lärde, men det gjorde han själv inte heller som vi skall se. Hans påverkan av svenska folkets levnadsvanor skedde genom att han var en inspirationskälla för sina elever.

Dietetiken, som han omhuldade, är ju också ett tacksamt ämne att tala om. Delar av hans föreläsningar i detta ämne är publicerade. Linné hade ett ledigt sätt att tala och ett framförande med en speciell förmåga att fånga auditoriet och entusiasmera det. Egentligen är det egendomligt att han lyckades, eftersom Linnés språk var enkelt och okonstlat. Han talade rakt fram och beskrev saker som de var. Tidens ideal var ju ett tillkrånglat språk med många utländska ord inblandade. Till sin hjälp i framställningen tog Linné välkända tricks

Linné som officiell person.

som att berätta roliga historier och att gissla sin samtids olater och tillgjordhet. Åhörarna kände igen sig och fattade galoppen och Linnés budskap gick fram.

Ett litet exempel på hur han fångade sin publik är att han vid namn nämnde berömda män som sov utan nattmössa. Han kunde också tala om kvinnors snörliv som gav dem smal midja. Bara att ta upp ämnet i en medicinsk föreläsning var naturligtvis ovanligt på den tiden. Så t.ex. kunde Linné fråga sina åhörare: »Vad är orsaken till att den ena adliga familjen efter den andra dör ut, medan bondens släkt varar?» Svaret gav han själv i följande ord. »Fint folks fruntimmer är inte nöjda med sin vackra proportion, de måste snöras att de bliva smala som vassrör och alltså behagligare och nättare.» Bondhustrun som »går så ledig om navlen som om låren får ofta 16 à 20 barn, tjocka och frodiga» medan den på fransyska maneret snörda »grevinnan, som går så smal om buken att man kan knipa om den, hon får mest bara 1 à 2 barn bleka som döden». Även sentida läsare kan njuta av hans formuleringskonst. Vi märker demagogin, och nog är det medryckande! Linné har här en rousseauansk inställning till livet. Vi skall följa naturens exempel och leva som den och minska på civilisationens olater i vårt liv.

När en person som Linné lade stor vikt vid att föreläsa om hälsoregler och gjorde det på ett nytt sätt, blev effekten stor. Tänk bara på hans föreläsning om »Sättet att tillhoppa gå» Föreläsningen är utgiven i bokform 1975 efter föreläsningssanteckningar.⁵ Det måste ha varit rena pornografien även på den tiden. Hela tiden diskuterade han kärlekslivets anatomi och fysiologi så elegant att ingen kom på tanken att klandra honom för det – tvärtom! Där har vi en sida hos honom som förklarar hans stora genomslagskraft.

Linné propagerade mot bruket av alkohol. Han skrev en uppsats därom i almanackan för 1748. Det var ju den tidens mest spridda skrift.

Arbetsnarkoman

Linné levde dock inte som han lärde. Han var en temperamentsfull arbetsnarkoman. Han var liten och rundnätt, ungefär 158 cm lång. Han var egocentrisk, självmedveten och näst intill outröttlig. Sommartid sov han 5 timmar/natt och steg upp kl. 03. Vintertid sov han 10 timmar/natt. Han verkar ha varit en stor vanemänniska. Tandvärk plågade honom fram till 50-årsåldern. Sin svåra gikt sökte han bota med smultron som han ansåg vara vattendrivande. Kanske ville han på det sättet driva ut svullnaden vid stortåns bas?

Om sin skånska resas vedermödor skrev Linné »Nog är chaisen bättre än ridhästen». Att kommentaren överhuvudtaget skrevs ned tyder på att skillnaden dem emellan troligen inte var den största. Om sin egen hälsa skriver han inför avfärden från Uppsala: »Uppsala akademi hade ifrån den tid jag lämnade Västgötaresan genom stadigt stillasittande och lika arbete kvarhållit mig på tredje året, varigenom krafter och hälsan begynte svikta, så jag nödgades räkna en besvärlig resa för en synnerligen förmån.» Dessa ord visar hur Linné såg på sin egen hälsa. Han förstod ju att motion är nyttigt, men hans val av motionsmetod kan nog diskuteras.

Linné beskriver inte resans vedermödor, som måste ha varit stora. En observant läsare kan dra sina egna slutsatser. Han tillbragte 76 resdagar i chaisen runt Skåne och åkte 130 mil, vilket gör cirka 17 km/dag. Variationsbredden av ressträcka/dag måste ha varit stor. Vägarnas beskaffenhet var usel med dagens mått mätt. Han hade inga vilodagar utan reste dagligen. Vardag som söndag var han verksam. Så vitt man kan förstå gjorde han och medarbetaren Olof Söderberg sina noteringar delvis under själva dagsetappen, men ändå måste Linné själv ha ägnat stor flit åt att på kvällar och nätter skriva ned vad han tyckte skulle rapporteras. Hela projektet framstår

som en stor fysisk prestation. Ingenstädes kommenterade han detta.

Vid 42 års ålder gjorde han sin sista stora resa i Sverige och det just i Skåne. Fram till 60 års ålder arbetade han i högt tempo för att sedan sakta trappa ner.

Apoteksvisitator

I den dåtida läkarrollen ingick det som en viktig uppgift att visitera apoteken. Det betydde att läkaren var kontrollant inför Collegium Medicum och staten att allt var korrekt på apoteket. Varorna, som apotekaren själv tillredde, måste vara enligt angivet sätt. En stor mängd varor måste finnas i tillräcklig kvantitet. Utrustningen måste vara god liksom ordningen osv. I samband med visitation skrevs utförligt protokoll, som sändes in till landshövdingen i länet. Linné måste ha varit den perfekta visitatorn. Han visiterade många apotek runt Uppsala. I Skånska resan besökte han den 29 juni utan visitationsavsikt apoteket i Ystad. Då skrev han att »Surbrunn war upptagen av apotekaren norr om staden och utsirad med vackra alleer». Mycket positiv var han inför apoteket i Landskrona. Det »War til simplicia och praeparanda det bästa jag sett i Skåne». (Simplicia = enkla läkemedel och praeparanda = sammansatta beredningar.)

Historien om Kristianstads apotek är intressant ur flera synvinklar. Året var 1749 vid tiden för hans Skånska resa. Apoteket i Kristianstad var inte helt välskött. Apotekaren var gammal. Situationen hade utvecklats så att varken läkaren Nils Retzius eller fältskären skrev recept utan de tillverkade själva sina medicamenter. Nu ville militären öka stadens garnison. Det skulle öka omsättningen på apoteket. Provinsialläkaren Retzius försökte då att få överta apoteket för att utöka sina inkomster. Samtal med landshövding Barnekow gav positiva signaler. I januari 1749 skrev dr Retzius en ansökan. När Linné kom till Skåne anmodades han att visitera apote-

ket med denna bakgrund. Det skedde den 29 juli. Protokollet visade på diverse brister, men då Linné inte ville försinka sin resa blev visitationen inte så grundlig. Protokoll jämte dr Retzius' önskan att överta apoteket sändes upp till Collegium Medicum, som var beslutande myndighet. Här blev det tvärstopp för ansökan och efter flera brev och nya visitationer fick den gamle apotekaren 1750 behålla sitt privilegium, som han då överlät till sin svärson.

Läser man Linnés Skånska resa med en läkares ögon frapperas man av hur lite medicin som diskuteras. Det närmaste Linné kommer är när han hittar växter på oväntade ställen och anmärker vilken nytta man kan ha av att samla in dem som medicinalväxter. Han rapporterar inte om sjukdomar i de trakter han genomkorsar. Här är jag förvånad över min framstående kollega!

Sammanfattning

Linnés roll som läkare ser jag så här:

1. Han var läkare. Det var hans yrke och som sådan gjorde han sin karriär och blev professor.
2. Han var helt fångad i sin tids medicin och gav den inte några nyheter.

3. Han hade stor framgång som praktiserande läkare på grund av bl.a. sin stora charm och sin karisma. Han tyckte inte om patientarbete.
4. Hans största läkargärning gjorde han som lärare och undervisare, inte bara för sina elever utan även för svenska folket.
5. Vivat Linné!

Noter

- ¹ Sacklén, J. F. 1822 *Sveriges Läkarehistoria ifrån Konung Gustaf I:s till närvarande tid* 1. p. 803.
- ² Strandell, B. 1977 *Professor Linnaei Hus-Curer*. Sv. Farm. Tidskr. 81 p. 100–110.
- ³ Gentz, L. & Lindgren, J. 1927 *Läkemedelsnamn* Lund.
- ⁴ Fredbärj, T. ed. 1957 *Linnés Örtabok*. p. 232.
- ⁵ Linné, C. von 1975 *Om sättet att tillhopa gå. Sexualföreläsningar* Faksimiltryck från handskriftsoriginal. Zindermans.

Litteratur

- Goerke, H. 1989 *Carl von Linné Arzt – Naturforscher – Systematiker* Stuttgart.
- Hagberg, K. 1939 *Carl Linnaeus Natur och Kultur*, Stockholm.
- Levertin, O. 1906 *Carl von Linné* Bonniers, Stockholm.
- Malmeström, E. 1964 *Carl von Linné* Bonniers, Stockholm.
- Ribbing, E. 1918 *Carl von Linné* J.A. Lindblads förlag Uppsala.
- Strandell, B. 1973 *A Linnaean Keepsake* Pittsburgh, Pennsylvania.
- Strandell, B. 1974 *Vägen till Linné* Bokvännerna.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till universitetslektor Gert Jeppsson, Vapenkroken 38, 226 47 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1999, 125 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, 1:e arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Docent Sten Skansjö, Lund, ordf., landsarkivarie Jan Dahlin, Lund, v.ordf., 1:e arkivarie Göran Larsson, Lund, sekr., konsult Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., 1:e arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, docent Lars Berggren, Lund, professor Björn Berglund, Lund, f.d. länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, fil. dr Thomas Germundsson, Lund, universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdís Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelev, arkivchef Anders Salomonsson, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund, professor Anna Christina Ulfspärre, Lund, antikvarie Pablo Wiking-Faria, Varberg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE
UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA
OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING
OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

BERTIL EJDER Kring Åsum-stenen, Absalon och Helge å

I

THOMAS HØVSGAARD Dødsfælde eller fritidshus?
Gensyn med Glimmingehus

10

BENGT I. LINDSKOG Linné som läkare

18

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-run – i runhandskriften av den medeltida Skänelagen, som var gällande i Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.